

Laag in de Lage Landen

EEN ONDERZOEK NAAR DE OPENHEID VAN AMBACHTSGILDEN IN RHENEN EN TIEL

BACHELORSCRIPTIE

STUDENT	Jacob van der Tang
STUDENTNUMMER	4133706
ONDERWIJSINSTELLING	Universiteit Utrecht
OPLEIDING	Geschiedenis
VAK	Bachelorscriptie
DOCENT	dr. R. Schalk
AANTAL WOORDEN	14546
PLAATS	Rhenen
DATUM	20 januari 2017

INHOUDSOPGAVE

OVERZICHT Tabellen	3
INLEIDING Gilden onder vuur	4
HOOFDSTUK 1 Definitie en debat	9
§1.1 <i>Introductie</i>	9
§1.3 <i>Definities</i>	9
§1.3 <i>Rehabilitatie</i>	10
1.3.1 Dode letters	11
1.3.2 Toegangseisen	12
HOOFDSTUK 2 De Lage Landen	13
§2.1 <i>Introductie</i>	13
§2.2 <i>Exceptie</i>	13
§2.3 <i>Ontstaan</i>	14
§2.4 <i>Drempels</i>	15
2.4.1 Toegangsgelden	15
2.4.2 Stadsburgerschap	16
2.4.3 Meesterproef	17
HOOFDSTUK 3 Vergane glorie	23
§3.1 <i>Introductie</i>	23
§3.2 <i>Rhenen</i>	23
3.2.1 Stad met gilden	23
3.2.2 Economische situatie	24
3.2.3 Datering gilden	26
3.2.4 Redenen ontstaan	28
§3.3 <i>Tiel</i>	28
3.3.1 Tiel in ontwikkeling	29
3.3.2 Gouden Eeuw	30
3.3.3 Ontstaan gilden	30
§3.4 <i>Tussenconclusie</i>	31

HOOFDSTUK 4 Rhenen en Tiel vergeleken	33
§4.1 <i>Introductie</i>	33
§4.2 <i>Toegangsgelden</i>	33
4.2.1 <i>Overeenkomsten</i>	33
4.2.2 <i>Verschillen</i>	34
§4.3 <i>Burgerschap</i>	40
§4.4 <i>Meesterproef</i>	41
§4.5 <i>Tussenconclusie</i>	42
HOOFDSTUK 5 Rhenen en Tiel in perspectief	46
§5.1 <i>Introductie</i>	46
§5.2 <i>Opkomst</i>	46
§5.3 <i>Lage drempels</i>	47
§5.4 <i>Verklaring</i>	48
§5.5 <i>Gildebrieven</i>	48
CONCLUSIE Meesterproef	50
SAMENVATTING Laag in de Lage Landen	52
LITERATUURLIJST Bronnen	55

OVERZICHT | Tabellen

TABEL 2.1	Aantal inwoners, beroepsgilden en inwoners per beroepsgilden van voornamelijk Hollandse en Zeeuwse steden in 1400, 1560 en 1670 18
TABEL 2.2	Leer- en inschrijfgelden van voornamelijk Hollandse en Zeeuwse steden rond 1600 19
TABEL 2.3	Leer- en inschrijfgelden van voornamelijk Hollandse en Zeeuwse steden rond 1640 20
TABEL 2.4	Leer- en inschrijfgelden van voornamelijk Hollandse en Zeeuwse steden rond 1720 21
TABEL 2.5	Leer- en inschrijfgelden van voornamelijk Hollandse en Zeeuwse steden rond 1720 22
TABEL 3.1	Belastingaanslag 1746 26
TABEL 3.2	Beroepsgilden in Rhenen en hun voorlopige ontstaansdatum 27
TABEL 3.3	Beroepsgilden in Tiel en hun voorlopige ontstaansdatum 31
TABEL 4.1.1	Toegangsgelden van ambachts- en beroepsgilden in Rhenen en Tiel 35
TABEL 4.1.2	Toegangsgelden van smeden- en zakkendragersgilde in Tiel 38
TABEL 4.1.3	Vergelijking Rhenen en Tiel 39
TABEL 4.2.1	Toegangsgelden van ambachtsgilden in Rhenen 43
TABEL 4.2.2	Toegangsgelden van beroepsgilden in Rhenen 43
TABEL 4.3.1	Toegangsgelden van ambachtsgilden in Tiel 44
TABEL 4.3.2	Toegangsgelden van beroepsgilden in Tiel 45

INLEIDING | Gilden onder vuur

Het onderzoek van Universiteit Utrecht concentreert zich tegenwoordig rondom vier strategische thema's. Eén van die thema's is *Institutions for Open Societies*. Binnen dit thema wordt gekeken naar de mogelijke invloed van instituties op bijvoorbeeld 'duurzame welvaart'.¹

Wat wordt er echter bedoeld met de term 'instituties'? De universiteit spreekt zelf van 'formele en informele regels van menselijk handelen'.² Een dergelijke definitie is ook terug te vinden bij de wetenschappers North, Goodin en Robeyns.³ Gilden zijn daarom voorbeelden van instituties uit de vroegmoderne tijd. Dat blijkt alleen al uit het feit dat gilden, zoals hierna zal blijken, eisen stellen aan mensen die lid wilde worden van een gilde. Dergelijke regels konden grote invloed hebben op de arbeidsmarkt en dus de sociale mobiliteit in de vroegmoderne tijd.⁴ Wanneer ambachtsgilden in een stad als Tiel bijvoorbeeld de regel hadden dat joden geen lid konden worden, kon het moeilijk zijn om, zonder lid te zijn van een gilde in de betreffende plaats, als jood daar toch een ambacht te beoefenen.⁵

Er wordt al eeuwenlang gediscussieerd en geschreven over gilden. Bovendien is er de laatste decennia zelfs hernieuwde aandacht voor de rol die gilden in het verleden hadden.⁶ In verband met het voorgenoemde kan gedacht worden aan Adam Smith, die in *The Wealth of Nations* al schreef dat gilden een 'conspiracy against the public' waren.⁷ Tot voor kort zouden veel wetenschappers net als Smith niet zo positief zijn geweest over gilden. Gilden zouden vaak

¹ Universiteit Utrecht, 'Strategische thema's', <https://www.uu.nl/onderzoek/profiel/strategische-themas> (geraadpleegd op 29 december 2016). De andere thema's zijn respectievelijk *Dynamics of Youth, Life Sciences* en *Sustainability*. Bovendien heeft de genoemde universiteit ook nog elf focusgebieden die ertoe dienen om 'het profiel van de universiteit aan te scherpen (naast de strategische thema's) en fundamenteel onderzoek te koppelen aan een maatschappelijke opdracht': Universiteit Utrecht, 'Focusgebieden', <https://www.uu.nl/onderzoek/profiel/focusgebieden> (geraadpleegd op 29 december 2016).

² Universiteit Utrecht, 'Strategische thema's', <https://www.uu.nl/onderzoek/profiel/strategische-themas> (geraadpleegd op 29 december 2016).

³ R. Goodin, 'Institutions and their design', in: R. Goodin (ed.), *The theory of institutional design* (Cambridge 1996) 19-20 en I. Robeyns, 'De economie langs de morele meetlat', in: A. van Harskamp, G. Meynen, B. Siertsema (red), *Worden We Betere Mensen? Essays over Morele Vooruitgang* (Zoetermeer 2015) 121. Deze definitie neemt Robeyns naar eigen zeggen over van Douglas North.

⁴ B. de Munck en K. Davids (i.s.m. E. Burm), 'Beyond Exclusivism: Entrance Fees for Guilds in the Early Modern Low Countries, c. 1450-1800', in: K. Davids en B. de Munck (ed.), *Innovation and Creativity in Late Medieval and Early Modern European Cities* (Farnham 2014) 190-224, aldaar 189 en M. Prak, 'Access to the trade – citizens, craft guild, and social and geographical mobility in early modern Europe' *The Economic History Review* (conceptversie) 1.

⁵ Zie hierover §4.3 van deze scriptie.

⁶ C. Lis en H. Soly (red.) *Werelden van verschil; Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 7. Zie ook: B. Panhuysen, *Maatwerk; Kleermakers, naaisters, oudkleerkopers en de gilden (1500-1800)* (Den Haag 2000) 14.

⁷ Geciteerd in: S. Ogilvie, 'The Economics of Guilds', *The Journal of Economic Perspectives* 28 (2014) 4, 169-192, aldaar 173. Zie echter ook: Prak, 'Access to trade', 1.

zijn beschouwd als instituties die zich primair richtten op eigenbelang en zouden bovendien technologische innovaties belemmeren.⁸ In 1998 betoogde Epstein echter dat dit beeld niet correct was. Gilden speelden volgens hem bijvoorbeeld een belangrijke rol in het overdragen van technologische kennis door gildemeesters aan ambachtslieden in opleiding, de zogenaamde leerjongens.⁹ Dit zouden gilden hebben gedaan door het stellen van regels aan het opleiden van leerjongens.¹⁰ Epstein maar ook andere wetenschappers probeerden volgens Ogilvie dan ook een rehabilitatie van de gilden te bewerkstelligen.¹¹

De stellingname van Epstein gaf aanleiding tot een verhit debat tussen hem en Ogilvie.¹² De laatstgenoemde denkt in de lijn van onder andere Adam Smith en beschouwt gilden, in tegenstelling tot Epstein, veel meer als organisaties die opkwamen voor hun eigen belang door het uitbuiten van de monopolieposities die zij zouden hebben gehad.¹³ Gilden stelden volgens Ogilvie bijvoorbeeld strenge eisen aan de kwaliteit van producten die de gildeleden maakten met als doel om het lid worden van het betreffende gilde te verhinderen.¹⁴

In het debat tussen onder andere Ogilvie en Epstein speelt gildewetgeving een belangrijke rol.¹⁵ In dit verband kan gedacht worden aan de zogenaamde gildebrieven. Dergelijke documenten bevatten bijvoorbeeld regels waaraan mensen moesten voldoen om lid te worden van het betreffende gilde. Zo stelde de gildebrief van het kleermakersgilde in Rhenen uit 1604 dat een buitenstaander als toegangsgeld zeven gulden moest betalen.¹⁶ Ervan uitgaande dat zeven gulden een hoog bedrag was, zou dat een indicatie kunnen zijn voor de idee dat het betreffende gilde relatief 'gesloten' was en dat gildeleden puur opkwamen voor hun eigen belang.

Deze scriptie beoogt een bijdrage te leveren aan het hiervoor geschetste debat. Dit wordt gedaan door te kijken naar de gildebrieven van ambachtsgilden in de plaatsen Rhenen en Tiel. De hoofdvraag die hierbij beantwoord zal worden, is: in hoeverre waren de ambachtsgilden open wanneer gekeken wordt naar de toegangseisen in de gildebrieven uit Rhenen en Tiel?

⁸ S. R. Epstein, 'Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change in Preindustrial Europe', *The Journal of Economic History* 58 (1998) 3, 684-713, aldaar 685-686.

⁹ Epstein, 'Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change', 684 en 687 e.v.

¹⁰ Ibidem, 690 e.v.

¹¹ S. Ogilvie, 'Guilds, Efficiency, and Social Capital: evidence from German proto-industry', *Economic History Review* 57 (2004) 2, 286-333, aldaar 288.

¹² Zie in ieder geval de volgende artikelen van Ogilvie: 'Guilds, efficiency, and social capital', 'Can We Rehabilitate the Guilds? A Sceptical Re-Appraisal' (2007), 'Rehabilitating the Guilds: A Reply', *The Economic History Review* 61 (2008) 1, 175-182 en 'The Economics of Guilds', *The Journal of Economic Perspectives* 28 (2014) 4, 169-192.

¹³ Zie in ieder geval: Ogilvie, 'Guilds, Efficiency and Social Capital', 331.

¹⁴ Ogilvie, 'Guilds, Efficiency and Social Capital', 293.

¹⁵ Ibidem, 289 en S.R. Epstein, 'Craft Guilds in the Pre-Modern Economy: A Discussion', *The Economic History Review* 61 (2008) 1, 155-174, aldaar 158 e.v.

¹⁶ Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, Wijk bij Duurstede (hierna: RHC ZOU), Archieven van het stadsbestuur Rhenen 1337-1851 T00152 (hierna: T00152), inventarisnummer (hierna: nr.) 111A1, Gildebrief van het gilde te Rhenen 1604 (omslag) en regist (hierna: Reg.) 102.

De voorgenoemde vraag wordt beantwoord met behulp van vijf deelvragen. In het eerste hoofdstuk wordt een antwoord gegeven op de vraag wat het debat is betreffende de rol van gilden. In dat verband zal ook een definitie worden gegeven van de term 'ambachtsgilde'. In het tweede hoofdstuk wordt gekeken naar de positie van gilden in de Lage Landen (het huidige Nederland en België) in het debat. Wat was de geschiedenis van Rhenen en Tiel? Dat is de vraag die centraal staat in het derde hoofdstuk. Vervolgens wordt in het vierde hoofdstuk gekeken naar de toegangseisen van ambachtsgilden in Rhenen en Tiel. In het vijfde hoofdstuk worden de bevindingen van de voorgaande hoofdstukken met elkaar vergeleken. Daarbij wordt een antwoord geformuleerd op de vraag in hoeverre de resultaten van Rhenen en Tiel bijzonder zijn wanneer gekeken wordt naar de bevindingen uit de eerste drie hoofdstukken. In de conclusie zullen tenslotte onder andere suggesties voor vervolgonderzoek gegeven worden.

Naar de onderwerpen die in de eerste drie hoofdstukken aan bod komen is al relatief veel studie gedaan. Die hoofdstukken zijn dan ook voornamelijk op basis van secundaire literatuur beschreven. In het vierde hoofdstuk verschuift het accent naar het primaire bronnenmateriaal uit Rhenen en Tiel dat nog niet aan bod is gekomen in het debat over openheid van gilden. Vervolgens worden in het vijfde hoofdstuk de daarvoor beschreven primaire en secundaire bronnen met elkaar vergeleken.

Een onderzoek naar de openheid van ambachtsgilden levert, zoals hiervoor al bleek, een belangrijke bijdrage aan het debat over de rol van gilden. Bovendien past het binnen een van de strategische thema's van Universiteit Utrecht. Waarom echter kijken naar Rhenen en Tiel?

Er is al wel gekeken naar toegangseisen van gilden. Dit onderzoek heeft zich echter voornamelijk beperkt tot grotere steden in de Lage Landen en/of steden die zich in de voormalige gewesten Holland en Zeeland bevinden. De Munck en Davids kijken bijvoorbeeld naar Hollandse en Zeeuwse steden en Tump beperkt zich tot de steden Haarlem en Rotterdam.¹⁷ Ook Panhuysen kijkt in haar onderzoek naar grotere steden: Amsterdam, Haarlem, Den Bosch, Zutphen.¹⁸ Lourens en Lucassen geven in hun artikel over ontstaan en oprichting van ambachtsgilden weliswaar een database van het voorkomen van gilden in alle Nederlandse steden maar leggen in de bespreking van hun gegevens toch ook het accent op Hollandse steden.¹⁹ Wallis et al zijn tenslotte bezig met het schrijven van een artikel over toegangseisen van gilden waarvan de eerste versie al te lezen is. Dit artikel poogt een vergelijkende analyse te geven van gilden in

¹⁷ De Munck en Davids, 'Beyond Exclusivism', 193-195; J. Tump, *Ambachtelijk geschoold; Haarlemse en Rotterdamse ambachtslieden en de circulatie van technische kennis, ca. 1400-1720* (Amsterdam 2012) 20.

¹⁸ B. Panhuysen, *Maatwerk*, 27-28.

¹⁹ P. Lourens en J. Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de-19de eeuw)', in C. Lis en H. Soly (red.) *Werelden van verschil; Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 43-77, aldaar o.a. 49.

de Lage Landen, Engeland, Frankrijk en Duitsland. Voor de Lage Landen wordt echter ook in dit artikel gekeken naar slechts zeven (grotere) steden.²⁰

Er is dus nog weinig tot niet gekeken naar een stad als Rhenen. Dergelijke steden waren niet zo groot, Rhenen telde in 1670 slechts rond de 1000 inwoners,²¹ maar kenden toen wel de ambachten die ook in grotere steden voorkwamen zoals het kleermakers- en bakkersvak.²² Wellicht zijn er verschillen merkbaar tussen kleinere steden die nog niet zijn bestudeerd en de grotere steden die al wel beschreven zijn in de secundaire literatuur. De Munck en Davids wijzen er bijvoorbeeld op dat katholieken gemakkelijk lid konden worden in Holland, Zeeland en het westelijke deel van het gewest Utrecht en minder makkelijk in andere delen van de Republiek. In hoeverre klopt dit wanneer gekeken wordt naar Rhenen en Tiel? Ook zal hierna blijken dat gilden in de Lage Landen het inschrijfgeld dat aspirant gildeleden moesten betalen en de meesterproef die zij moesten afleggen waarschijnlijk niet gebruikten om toegang tot gilden te verhinderen. Was dit ook zo in steden als Rhenen?

Ik woon zelf in Rhenen. Met mijn scriptie wil ik daarom ook een bijdrage leveren aan de lokale geschiedschrijving, zeker nu er over ambachtsgilden in Rhenen nog weinig gepubliceerd is. Het standaardwerk over Rhenen, *Geschiedenis van Rhenen*, uit 2008, noemt de ambachtsgilden van Rhenen bijvoorbeeld slechts terloops.²³ Om de scriptie nog meer relevantie te geven, is er tenslotte voor gekozen om Rhenen met een andere stad te vergelijken. De keuze viel daarbij op Tiel. Tiel is een vergelijkbare stad als Rhenen: het had in 1670 rond de 2300 inwoners en, zoals hierna zal blijken, ongeveer evenveel ambachtsgilden.²⁴ Bovendien was er met betrekking tot de Tielse gilden voldoende bronnenmateriaal voorhanden.²⁵

Helaas heb ik moeite met het lezen van vroegmodern schrift. Dit zorgde ervoor dat vooral de originele gildebrieven voor mij soms moeilijk leesbaar waren. Om dit probleem op te lossen, is vooral gekeken naar de kopieën van gildebrieven. Die zijn over het algemeen wel goed leesbaar.²⁶ Vervolgens heb ik de kopieën vergeleken met de originele gildebrieven. Deze aanpak had positieve ge-

²⁰ P. Wallis et al, 'Barriers to Citizenship and Trades in Early Modern Europe' (versie 1.0, 30 april 2015, van een working paper in het kader van 'All Right Reserved? Barriers towards European CITIZENship' project), Appendix data and sources, 3-4.

²¹ Lourens en Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling van ambachtsgilden', 71.

²² Zie o.a.: RHC ZOU, T00152, nr. 111A1 en nr. 111D1. Zie ook: Jan de Vries en Ad van der Woude, *The First Modern Economy; Succes, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy, 1500-1800* (Cambridge 2010) 514.

²³ Zie in ieder geval: A.J. de Jong, 'Het Sint Cuneragilde en andere memories. Sociaal-religieuze gilden in Rhenen', in: L. Bultje- van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen* (Utrecht 2008) 142-151, aldaar m.n. 142. Publicaties die over gilden gaan zijn alleen: A.J. de Jong, 'Gilden te Rhenen; Deel I – De ambachts- of beroepsgilden en de schutterij' *Oud Rhenen*, 29 (2010) 3, 30-49 (zie daarvan ook de literatuurlijst) en W. Zanen, 'Uit de oude gildekisten van Rhenen', *Maandblad van Oud-Utrecht* 21 (1948) 7, 52-56.

²⁴ Lourens en Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de – 19de eeuw)', 70.

²⁵ Zie m.n.: Regionaal Archief Rivierenland, Tiel (hierna: RAR Tiel), Archief van de stad Tiel, 1352 – 1812 T0001 (hierna: T0001), inventarisnummer (hierna: nr.) 99, Gildebrieven, instructies, ordonnanties en eden, 1-109.

²⁶ Zie vorige noot.

volgen. Er was voor Tiel bijvoorbeeld geen originele gildebrieff beschikbaar van het smedengilde, terwijl over het genoemde gilde wel wordt gesproken in de secundaire literatuur.²⁷ In een boek met de kopieën van onder andere gildebrieven bleek zich echter ook een kopie van de gildebrieff van het smedengilde te bevinden.²⁸ Door ook te kijken naar kopieën was het dus mogelijk om een completer beeld te schetsen van de ambachtsgilden in Rhenen en Tiel. Soms waren er transcripties voorhanden.²⁹ Wanneer dat het geval was, zijn ook die gebruikt als bronnenmateriaal voor deze scriptie.

²⁷ H. van Heiningen, *Versteend Verleden; Schetsen uit de historie van Tiel* (Tiel 1999) 104.

²⁸ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 1 e.v.

²⁹ Mijn dank gaat uit naar de heren A.J. de Jong en H. Postema, aangezien beiden naar aanleiding van mijn scriptie stukken uit het Rhenense archief hebben getranscribeerd. Zie o.a.: H.J. Postema, *Nadere toegang op inv. nr. 111A1 uit het archief van het stadsbestuur van Rhenen, 1337-1851 (152)* (2017) (te vinden op de website van het RHC ZOU).

HOOFDSTUK 1 | Definitie en debat

§1.1 Introductie

Hierna wordt allereerst een definitie gegeven van het begrip ‘ambachtsgilde’. Vervolgens wordt ingegaan op het debat over gilden, in zoverre dat relevant is voor deze scriptie.

§1.2 Definities

Wat is een gilde? De al in de inleiding genoemde Ogilvie ziet een gilde als:

an association formed by a group of people who regard themselves as sharing some common characteristic and wish to pursue some common purpose.³⁰

Een gilde wordt door haar dus gezien als een vereniging van mensen die iets met elkaar gemeen hebben en een gezamenlijk doel nastreven. Deze definitie is relatief breed. Dat is niet vreemd omdat er meerdere soorten gilden zijn. Zo was er in Rhenen bijvoorbeeld het sociaal-religieuze *Sint Cunera*gilde, een gilde waarvan de gildeleden zich onder andere bezighielden met het lezen van missen voor overleden gildebroeders.³¹

In deze scriptie wordt echter gekeken naar ambachtsgilden. De term ‘ambachtsgilde’ wordt door Lourens en Lucassen gedefinieerd als:

‘organisaties, waarin met toestemming van de plaatselijke overheid beroepsgenoten (of groepen van beroepsgenoten) zich verenigden, met als voornaamste doel, gezamenlijk hun economische belangen te bevorderen, waarbij zij wel gedwongen werden rekening te houden met het algemeen belang’.³²

Deze omschrijving is wat nauwer dan die van Ogilvie. Lourens en Lucassen wijzen er bijvoorbeeld op dat ambachtsgilden alleen worden gevormd door (groepen van) beroepsgenoten.

De laatstgenoemde definitie wordt in min of meer dezelfde bewoordingen overgenomen door Slokker, Tump en Panhuysen maar is nog steeds relatief ruim.³³ Volgens Lourens en Lucassen kunnen bijvoorbeeld ook kramersgilden worden gezien als ambachtsgilden, terwijl kramers handelaren en geen ambachtlieden waren. Zo vielen onder het kramersgilde in Rhenen onder andere alle kramers en dus handelaren van zijdewerken.³⁴ Het is daarom beter om een definitie te nemen die rekening houdt met het karakter van ambachtsgilden. Die is te vinden bij Prak. Hij ziet ambachtsgilden namelijk als ‘government-licensed,

³⁰ Ogilvie, *Can We Rehabilitate the Guilds?*, 1.

³¹ A.J. de Jong, ‘Het Sint Cunera gilde en andere memories’, 143.

³² Lourens en Lucassen, ‘Oprichting en ontwikkeling van ambachtsgilden in Nederland (13de – 19de eeuw)’, 43-44.

³³ N. Slokker, *Ruggengraat van de stedelijke samenleving; De rol van de gilden in de stad Utrecht, 1528-1818* (Utrecht 2009) 2; Tump, *Ambachtelijk geschoold*, 35; Panhuysen, *Maatwerk*, 17.

³⁴ RHC ZOU, T00152, nr. 111B1 (omslag).

local organisations of industrial producers'.³⁵ In deze scriptie wordt de definitie van Prak als uitgangspunt genomen. Wanneer er sprake is van gilden die gevormd zijn gevormd door beroepsgenoten, waaronder ambachtsgilden, wordt gesproken van beroepsgilden.

§1.3 Rehabilitatie

In de inleiding bleek al dat Epstein en anderen een herwaardering van gilden bepleitten. In haar artikel over gilden in Württemberg geeft Ogilvie een overzicht van de stellingnames en argumenten die rehabilitisten zoals Epstein in dat verband zouden hebben geponeerd.

Gilden zouden ten eerste volgens Pfister, Gustafsson en Reith in staat zijn om informatieproblemen met betrekking tot de productkwaliteit tussen producenten, koopliden en klanten op te lossen door bijvoorbeeld productieprocessen te reguleren.³⁶ In de inleiding kwam bovendien al naar voren dat gilden volgens Epstein het opleiden van leerjongens zouden hebben beïnvloed door ook hier regels te stellen. Daardoor zou bijvoorbeeld het uitbuiten van leerjongens door meesters zijn tegengegaan.³⁷ Industriële innovaties zouden door gildeleden worden toegepast zonder dat gilden daar iets tegen deden. Gilden zouden onder andere daarom technologische innovaties hebben bevorderd.³⁸ Dat is volgens Epstein en Pfister nog een reden zou zijn voor een rehabilitatie van gilden.³⁹ Tenslotte stelt in ieder geval Putnam dat gilden als sociale netwerken fungeerden waarbinnen zij onder andere de naleving van normen konden bewerkstelligen.⁴⁰ Dit zou blijken uit onderzoek naar Italië waarvan het Zuidelijke deel in economisch en bestuurlijk opzicht niet zo succesvol zou zijn geweest vanwege het ontbreken van gildennetwerken.⁴¹

In hoeverre is er reden om aan te nemen dat gilden inderdaad een positievere rol hebben dan voorheen gedacht werd? In paragraaf 1.3.2 en hoofdstuk 2 wordt op deze vraag ingegaan door te kijken naar de gegevens over gilden in Europa en in de Lage Landen. Eerst wordt echter in paragraaf 1.3.1 gekeken naar

³⁵ M. Prak, 'Craft Guilds in North-Western Europe (England, France, Low Countries)', (Paper in het kader van de conferentie 'The Return of the Guilds, gehouden op 5-7 oktober 2006 op Universiteit Utrecht) 1. Zie ook: M. Prak, 'Corporatism and Social Models in the Low Countries', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 11 (2014) 2, 281-304, aldaar 283.

³⁶ Ogilvie, 'Guilds Efficiency and Social Capital', 288 (voetnoot 12) en 291. Zie over asymmetrie van informatie ook N.R. Lamoreaux, D. Raff en P. Temin, 'Beyond Markets and Hierarchies: Toward a New Synthesis of American Business History', *The American Historical Review* 108 (2003) 2, 404-433, aldaar met name 404-410.

³⁷ Ogilvie, 'Guilds, Efficiency and Social Capital, 288 en 302. Dit wordt ook gesteld door Pfister (ziet voetnoot 13 van Ogilvies' artikel). Zie in dit verband ook: P. Wallis, 'Apprenticeship and Training in Premodern England', *The Journal of Economic History* 68 (2008) 3, 832-861 en R. Schalk, 'From orphan to artisan: apprenticeship careers and contract enforcement in The Netherlands before and after guild abolition' *The Economic History Review* (conceptversie).

³⁸ Ogilvie, 'Guilds, Efficiency and Social Capital, 288.

³⁹ Ibidem, 314. Zie o.a. Epstein, 'Craft Guilds Apprenticeship, and Technological Change', 693 e.v.

⁴⁰ Ogilvie, 'Guilds Efficiency and Social Capital', 288, voetnoot 15.

⁴¹ Ibidem, 322.

de vraag of gildebrieven wel als bron kunnen gebruikt worden. Dat is een vraag die strikt genomen gaat over bronnenkritiek maar die, zoals hierna zal blijken, een belangrijke rol speelt in het debat tussen wetenschappers zoals Epstein en Ogilvie.

1.3.1 *Dode letters*

Gildebrieven konden, zoals hiervoor al bleek, strenge bepalingen bevatten over de kwaliteit van producten die de gildebroeders van het betreffende gilde vervaardigden.⁴² Op grond daarvan zou met Pfister, Gustafsson en Reith gezegd kunnen worden dat gilden er veel moeite voor deden om de productkwaliteit te waarborgen. Ogilvie meent echter dat dergelijke kwaliteitsbepalingen fungeerden als drempels die werden opgeworpen tegen mensen die lid wilden worden van een gilde.⁴³ Bovendien zou het maar de vraag zijn of regels wel in de praktijk werden gebracht en nageleefd werden.⁴⁴ Als laatste wijst Ogilvie erop dat niet alle gilderegels in gildebrieven waren opgenomen.⁴⁵

Gaan Ogilvies bevindingen echter ook op voor toegangseisen? Wallis et al wijzen erop dat strikte eisen aan het verkrijgen van burgerschap, hetgeen vaak nodig was om lid te worden van een gilde, in de praktijk konden worden omzeild.⁴⁶ Wat echter als de toegangseisen van een gilde niet veel voorstelden? Is de kans dat regels omzeild worden niet kleiner als de eisen minder voorstellen?

De Munck en Davids wijzen op een mogelijke situatie waarin de toegangseisen hoog zijn maar waarin gildeleden wel makkelijk knechten of leerjongens kunnen aannemen.⁴⁷ Dat zou erop kunnen wijzen dat welvarende gildemeesters concurrentie door nieuwe gildeleden probeerden te verhinderen en steeds groter konden worden doordat zij gemakkelijk leerjongens konden aannemen.⁴⁸ Wanneer dit het geval is, zou een gilde, in lijn met Ogilvie kunnen worden beschouwd als een institutie die enkel op kwam voor het eigenbelang van een kleine groep mensen. In hoeverre gaat echter de stellingname van Ogilvie ook op als gemakkelijk is om leerjongens aan te nemen én om lid te worden van een gilde? Kan dan nog steeds gesteld worden dat gilden alleen dienden om de belangen van een kleine groep mensen te behartigen?

Het voorgaande neemt niet weg dat Ogilvie gelijk heeft als ze van mening is dat er ook naar de praktijk moet worden gekeken. Het bestaan van regels hoeft immers nog niet per definitie te betekenen dat zij ook werden nageleefd.⁴⁹

⁴² Hetgeen alleen al impliciet blijkt uit het feit dat Ogilvie spreekt over de mogelijkheid van strenge regels (Ogilvie, 'Guilds, Efficiency and Social Capital', 292-293).

⁴³ Ogilvie, 'Guilds, Efficiency and Social Capital', 292-293.

⁴⁴ *Ibidem*, 293.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Wallis et al, 'Barriers to Citizenship and Trades in Early Modern Europe', 15.

⁴⁷ De Munck en Davids, 'Beyond Exclusivism', 190.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Zie voor kritiek op Ogilvie ook: Epstein, 'Craft in the pre-modern economy', 156-158 en repliek van Ogilvie daarop in: Ogilvie, 'Rehabilitating the Guilds', 176-177.

1.3.2 Toegangseisen

De al eerder genoemde Prak heeft onderzoek gedaan naar de openheid van gilden in Engeland, Frankrijk en de Lage Landen.⁵⁰ In dat verband wijst hij erop dat er verschillende eisen waren om lid te worden van een gilde. Zoals in de volgende hoofdstukken ook zal blijken, moesten aspirant-gildeleden in de Lage Landen over het algemeen burger zijn van de stad waarin het gilde zich bevond waarvan zij lid wilden worden.⁵¹ In Londen en andere Engelse steden was dat overigens precies omgekeerd: door lid te worden van een gilde, verkreeg je het stadsburgerschap.⁵² Naast stadsburgerschap was het belangrijk om over de vaardigheden te beschikken die nodig waren om het gewenste ambacht te beoefenen.⁵³ Ook werden er soms religieuze eisen gesteld. Katholieken werden bijvoorbeeld wel eens geweerd bij sommige gilden.⁵⁴ Tenslotte moesten aspirant-gildeleden inschrijfgeld betalen. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen bijvoorbeeld buitenstaanders, burgers en zonen van gildeleden.⁵⁵

Gilden hadden een lokale monopoliepositie. Dit blijkt alleen al wanneer gekeken wordt naar de gildebrief van het kleermakersgilde in Rhenen:

'Item soe en zal niemant van buijten alhier binnen Rhienen eenige wollen laeckenen noch hoosen off wollen wanten mogen vercoopen, dan alleenlicken in des stadts vrije twee jaermerckten, alse den XII juny ende I novembris ende op donderdachsche marctdachen, off hij zal als voorschreven den gilde gecontenteert hebben.'⁵⁶

Mensen van buiten de stad mochten in beginsel dus alleen kleren verkopen op de markten die jaarlijks en wekelijks in Rhenen gehouden werden. Wat betekende dit monopolie echter in de praktijk? Prak concludeert uit zijn onderzoek dat de belemmeringen weinig invloed hebben gehad op de hoeveelheid buitenstaanders die lid werden van ambachtsgilden.⁵⁷ Als gilden er al op uit waren om nieuwkomers te belemmeren, zoals Ogilvie stelt, heeft dat dus weinig effect gehad. Gilden zijn dus relatief open geweest. In hoeverre was dit ook het geval in Rhenen en Tiel? Daarover zal in hoofdstuk 4 meer duidelijkheid worden verschaft.

⁵⁰ Prak, 'Access to the trade – citizens, craft guild, and social and geographical mobility in early modern Europe' *The Economic History Review* (conceptversie).

⁵¹ Prak, 'Access to the trade', 2-3.

⁵² Ibidem, 3.

⁵³ Ibidem, 4.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Prak, 'Access to the trade', 4-5.

⁵⁶ RHC ZOU, T00152, nr. 111A1, Gildebrief van het gilde te Rhenen 1604 (omslag). Zie ook: H.J. Postema, *Nadere toegang*, 10-11.

⁵⁷ Prak, 'Access to the trade', 22-23. Zie ook: Prak, 'Corporatism and Social Models in the Low Countries', 284 e.v.

HOOFDSTUK 2 | De Lage Landen

§2.1 Introductie

Ogilvie merkt op dat de ontwikkeling van gilden in Engeland en de Lage Landen uitzonderlijk was in vergelijking met de rest van Europa. In paragraaf 2.2 wordt gekeken in hoeverre deze bewering juist is. Vervolgens wordt in paragraaf 2.3 gekeken naar de opkomst van gilden in de Lage Landen. Dit dient tot beter begrip van de opkomst van ambachtsgilden in Rhenen en Tiel. In de vierde paragraaf worden tenslotte de inschrijfgelden van ambachtsgilden in met name de gewesten Holland en Zeeland beschreven.

§2.2 Exceptie

Gilden zouden zich volgens Ogilvie in Engeland en de Lage Landen over het algemeen hebben beperkt tot ambachten in de stad en zouden niet zo sterk zijn geweest. Tenslotte zouden gilden in de genoemde gebieden vanaf de zestiende eeuw vaak voor een dilemma hebben gestaan: afschaffing of metamorfose.⁵⁸

Het is echter de vraag of Ogilvie gelijk heeft. Lourens en Lucassen stellen bijvoorbeeld dat gilden in politiek opzicht inderdaad niet veel te zeggen zouden hebben gehad maar wijzen er wel op dat onder andere het toenmalige Gelre een uitzondering was.⁵⁹ Er zijn daarnaast ook andere auteurs, waaronder Prak die de idee dat gilden zwak waren in twijfel trekken.⁶⁰ Ten derde hadden in ieder geval Rhenen en Tiel ook andere gilden dan ambachtsgilden, waaronder, in geval van Tiel, een koopliedengilde.⁶¹ Wellicht wijst dit erop dat de gilden die er in de Lage Landen waren niet alleen ambachtsgilden waren. Tenslotte kan afgevraagd worden in hoeverre gilden daadwerkelijk voor een dilemma stonden, zoals Ogilvie stelt. Door de Reformatie werd het sociaal-godsdienstige karakter van gilden weliswaar ter discussie gesteld en moesten gilden van karakter veranderen maar daarna nam het aantal gilden in de Republiek zelfs toe.⁶²

Het laatstgenoemde wordt door Lourens en Lucassen overigens wel als opmerkelijk beschouwd.⁶³ In de zeventiende eeuw nam namelijk het aantal inwoners van de Republiek toe van anderhalf tot twee miljoen en groeide het aan-

⁵⁸ Ogilvie, 'Guilds, Efficiency, and Social Capital', 287.

⁵⁹ Lourens en Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de - 19de eeuw)', 46-47.

⁶⁰ Prak, 'Access to the trade', 21. Prak verwijst daarbij ook naar M. Berlin ('Guilds in decline? London livery companies and the Rise of a liberal economy 1600-1800', in: S.R. Epstein en M. Prak (red.), *Guilds, innovation and the European economy, 1400-1800* (Cambridge 2008), 316-342. Zie echter ook: De Munck en Davids 'Beyond Exclusivism', 192.

⁶¹ Lourens en Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de-19de eeuw)', 51-52.

⁶² Ibidem, 52. Zie over de vraag of gilden uitzonderlijk waren ook: Prak, 'Corporatism and Social Models in the Low Countries', 293.

⁶³ Lourens en Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de- 19de eeuw)', 52-53.

tal beroepsgilden sterk. In 1560 waren het er 564 en aan het eind van de zeventiende eeuw 1300.⁶⁴ 'Met de ontplooiing van het handelskapitalisme op economisch gebied en met de politieke onafhankelijkheid, zo schrijven Lourens en Lucassen, was het oorspronkelijke middeleeuwse fenomeen van ambachtsgilden dus alleen maar meer verbreid en intensiever geworden'.⁶⁵

Het voorgaande wordt ook duidelijk uit de aan het eind van dit hoofdstuk weergegeven tabel 2.1 Daarin zijn het aantal inwoners, het aantal gilden en de verhouding inwoners/gilden opgenomen voor de steden waarmee Rhenen en Tiel vergeleken worden. Te zien is onder andere dat Haarlem in de periode 1400-1670 groeide van 7500 naar 38.000 inwoners. In diezelfde periode nam het aantal beroepsgilden in Haarlem toe van 0 naar 43. Sommige steden vertoonden zelfs een nog opmerkelijker ontwikkeling dan Haarlem in de periode 1400-1670. Tabel 2.1 laat bijvoorbeeld zien dat Amsterdam in die periode van 4.400 naar 219.000 inwoners groeide en van 2 naar 52 gilden.

De bevolkingsgroei van de Republiek was voornamelijk te wijten aan immigratie. Opvallend genoeg geven Lourens en Lucassen net als Prak aan dat de gilden een inclusief karakter hadden.⁶⁶ Het zou ook volgens de eerstgenoemden over het algemeen niet moeilijk zijn om als immigrant lid te worden van een gilde.⁶⁷ Dat nam niet weg dat er, zoals onder andere in paragraaf 2.4 zal blijken, ook in de Lage Landen in de toegangsgelden een onderscheid werd gemaakt tussen bijvoorbeeld buitenstaanders en burgers. Het feit dat het over het algemeen niet moeilijk was om lid te worden van een gilde, verklaart mogelijk waarom gilden ook in een klimaat van handelskapitalisme, goed konden gedijen.

§2.3 Ontstaan

Volgens Lourens en Lucassen is het voor het ontstaan van beroepsgilden noodzakelijk zijn dat er genoeg mensen zijn die hetzelfde beroep uitoefenen en permanent op dezelfde plaats blijven wonen.⁶⁸ Aan deze voorwaarde werd in het huidige Nederland voldaan met de opkomst van steden vanaf de late twaalfde eeuw.⁶⁹ Een illustratie van het voorgenoemde is te vinden in het proefschrift van Tump. Daarin wijst zij er namelijk op dat er in Rotterdam een smedengilde mocht worden opgericht aangezien het aantal goud- en zilversmeden in deze stad snel groeide.⁷⁰

Hiervoor bleek al dat de Reformatie een andere factor was die invloed uitoefenende op het voorkomen van gilden. Godsdienst speelde een belangrijke

⁶⁴ Lourens en Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de-19de eeuw)', 52.

⁶⁵ Ibidem. Zie ook: Prak, 'Corporatism and Social Models in the Low Countries', 289.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Lourens en Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de-19de eeuw)', 53.

⁶⁸ Ibidem, 44.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Tump, *Ambachtelijk geschoold*, 28.

rol bij gilden, hetgeen alleen al zou blijken uit het feit dat veel gilden naar zogenaamde patroonheiligen zouden zijn genoemd.⁷¹

Lis en Soly geven in hun bijdrage aan het boek *Werelden van verschil* aan dat het overheidsbeleid in de tijd van gilden afhing van het antwoord op twee vragen: wat is goed voor de stedelijke economie en wat was het meest wenselijk voor sociale vrede en politieke stabiliteit.⁷² Lourens en Lucassen geven hiervan een treffende illustratie. In Holland moesten de steden in het begin van de zestiende eeuw bijdragen aan oorlogskosten. Die stedelijke bijdragen zouden zijn bekostigd door accijnzen. Om ervoor te zorgen dat het stadsbestuur voldoende binnenkreeg uit accijnzen, was bloei van de plaatselijke stedelijke economie belangrijk. De stedelijke economie zou zijn bedreigd doordat het platteland taken kon overnemen. Om dit te voorkomen werden ambachtsgilden toegelaten. Dit maakt duidelijk dat ook het overheidsbestuur en de economie invloed hadden op het ontstaan van ambachtsgilden.⁷³

§2.4 Drempels

2.4.1 Toegangsgelden

De Munck en Davids hebben onderzoek gedaan naar de toegangsgelden voor ambachtsgilden in de Lage Landen.⁷⁴ Dit omdat, zoals in het eerste hoofdstuk al bleek, dergelijke tarieven belangrijke informatie kunnen verschaffen over bijvoorbeeld de verhoudingen tussen de meer welvarende en de arme gildemeesters. Arme gildemeesters konden bijvoorbeeld een voorkeur hebben voor regels die het moeilijk maakten om leerjongens aan te nemen. Daardoor zouden grote gildemeesters niet nog groter kunnen worden door meer werknemers in dienst te nemen.⁷⁵

De Munck en Davids wijzen erop dat de tarieven in de Noordelijke Nederlanden relatief laag waren wanneer die vergeleken worden met die van de Zuidelijke Nederlanden.⁷⁶ Dit zou komen doordat gilden in de Zuidelijke Nederlanden veel meer uitgaven hadden aan bijvoorbeeld de bouw van tijdens de Reformatie verwoeste kapellen en altaren hadden.⁷⁷ Dergelijke herbouw werd blijkbaar gefinancierd uit toegangsgelden.

In de tabellen 2.2-2.4 zijn de gegevens van de Munck en Davids overgenomen voor wat betreft de ambachtsgilden in steden van de Noordelijke Neder-

⁷¹ Lourens en Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de-19de eeuw)', 51.

⁷² C. Lis en H. Soly, 'Ambachtsgilden in vergelijkend perspectief: de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden, 15de-18de eeuw', in: C. Lis en H. Soly (red.) *Werelden van verschil; Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 17.

⁷³ Lourens en Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de-19de eeuw)', 50.

⁷⁴ De Munck en Davids, 'Beyond Exclusivism', 193.

⁷⁵ *Ibidem*, 191.

⁷⁶ *Ibidem*, 195 e.v.

⁷⁷ *Ibidem*, 197-198.

landen.⁷⁸ Daarbij is er voor gekozen om de tarieven van ambachtsgilden die, voor zover bekend, niet voorkwamen in Rhenen en Tiel, buiten beschouwing te laten.

De genoemde wetenschappers wijzen erop dat ook de verschillen tussen toegangsgelden in de Noordelijke Nederlanden relatief klein waren.⁷⁹ In paragraaf 2.2 is er al op gewezen dat de gilden in Gelderland relatief veel politieke macht zouden hebben gehad. Ondanks deze macht waren ook in de Gelderse stad Arnhem de tarieven niet veel hoger dan in andere steden. Rond 1640 betaalden timmerlieden die van buiten Arnhem kwamen bijvoorbeeld 8 gulden om lid te worden van het timmerliedengilde. In Goes was dat 12,50 en in Tholen 1,50.⁸⁰

Op gegevens zoals de voorgenoemde, die betrekking hebben op inschrijfgelden en in de tabellen 2.2-2.5 zijn weergegeven, wordt verder ingegaan in hoofdstuk 5. In dat hoofdstuk worden Rhenen en Tiel namelijk vergeleken worden met andere steden in de Lage Landen. Wat in ieder geval opvalt is dat de verschillen tussen inschrijfgelden relatief groot konden zijn. In Amsterdam moesten bijvoorbeeld mensen die lid wilde worden van een gilde en die geen zonen waren van een gildemeester in 1720 volgens tabel 2.4 55 gulden betalen. In Zierikzee bedroeg het inschrijfgeld voor de genoemde categorie mensen in 1720 slechts 6,30 gulden. Bovendien werden de tarieven in de loop der tijd veranderd. In Goes moesten timmerlieden in 1640 een verschillend bedrag betalen, al naar gelang zij buitenstaander waren of niet. In 1720 moesten in de genoemde stad alle aspirant-timmerlieden 10,50 betalen. Het voorgenoemde blijkt onder andere uit de tabellen 2.3 en 2.4.

De Munck en Davids concluderen tenslotte dat gilden inschrijfgeld niet gebruikten om de toegang tot gilden te verhinderen.⁸¹ Dit zou kunnen betekenen dat gilden zich niet richtten op hun eigen belang. Anderzijds waren, zoals in hoofdstuk 1 al bleek, behalve de toegangsgelden nog meer eisen waaraan gildelieden moesten voldoen: de meesterproef en het verkrijgen van het stadsburgerschap.

2.4.2 Stadsburgerschap

Het stadsburgerschap kon op verschillende manieren verkregen worden. Eén daarvan was door het burgerschap te kopen, hetgeen echter pas mogelijk zou zijn geweest nadat de betreffende persoon een bepaalde tijd in de stad had gewoond of had verbleven.⁸²

Het burgerschap zou volgens Panhuysen een belangrijk instrument zijn geweest voor de stedelijke politiek. Was er bijvoorbeeld behoefte aan nieuwe stadsburgers, dan werden de toegangseisen minder streng. Er werden ook men-

⁷⁸ Ibidem, 213-223.

⁷⁹ Ibidem, 198-199.

⁸⁰ De Munck en Davids, 'Beyond Exclusivism', 215.

⁸¹ Ibidem, 206.

⁸² Panhuysen, *Maatwerk*, 152-153.

sen uitgesloten van het burgerschap.⁸³ Uitsluiting gebeurde meestal op grond van religieuze redenen. In Utrecht werden bijvoorbeeld tot in de achttiende eeuw katholieken van het burgerrecht uitgesloten.⁸⁴

Het voorgaande neemt echter niet weg dat het stadsburgerschap over het algemeen voor ambachtsmannen 'redelijk betaalbaar' zou zijn geweest. Om burger te worden moest een ambachtsman in de hele Republiek maximaal een bedrag betalen dat gelijk lag aan twee maandlonen.⁸⁵ De enige uitzonderingen zouden Arnhem en het Nijmegen van laat-achttiende eeuw zijn geweest.⁸⁶

2.4.3 Meesterproef

Om toegelaten te worden tot het ambachtsgilde, moesten aspirant-leden tenslotte een meesterproef doen. In de literatuur wordt aangegeven dat er debat is over de vraag wat de betekenis was van de meesterproef. Was die bijvoorbeeld vooral symbolisch of werd de meesterproef gebruikt en beschouwd als een kwaliteitswaarborg?⁸⁷ Overigens is er ook weinig tot geen vergelijkend onderzoek gedaan naar meesterproeven aangezien dit bijzonder veel werk zou kosten.⁸⁸

Panhuysen maakt in ieder geval met betrekking tot de meesterproef voor kleermakers duidelijk dat daaraan weinig eisen werden gesteld. Dit zou te wijten zou zijn geweest aan het feit dat de mode aan sterke veranderingen onderhevig was.⁸⁹ In de praktijk was er bovendien, in ieder geval als het gaat om de meesterproeven voor kuipers in Hollandse steden, sprake van veel variatie.⁹⁰ In Rotterdam en Haarlem bestond de meesterproef uit het maken van 'een grof ton' en een 'fijn ton' en het toevoegen van een aantal duigen aan een oude ton. In Amsterdam kon degene die een meesterproef wilde doen kiezen tussen een 'grootwerkersproef' en een 'kleinwerkersproef' die beiden bestonden uit het maken van drie soorten vaten.⁹¹

Het onderzoek van Wallis et al lijkt tenslotte uit te wijzen dat de meesterproef niet werd gebruikt als belemmering voor nieuwkomers. De meesterproef was enkel bedoeld om de vaardigheden en de kennis van de betreffende persoon te testen.⁹²

⁸³ Ibidem, 153.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Panhuysen, *Maatwerk*, 155.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Zie in dit verband: Prak, 'Corporatism and Social Models in the Low Countries', 290.

⁸⁸ P. Wallis e.a. 'Barriers to Citizenship and Trades in Early Modern Europe', 23.

⁸⁹ Panhuysen, *Maatwerk*, 157-158.

⁹⁰ Tump, *Ambachtelijk geschoold*, 97.

⁹¹ Ibidem, 97-98.

⁹² Wallis e.a., 'Barriers to Citizenship', 23-24.

TABEL 2.1 | Aantal inwoners, beroepsgilden en inwoners per beroepsgilden van voornamelijk Hollandse en Zeeuwse steden in 1400, 1560 en 1670

1400

Stad	Inwoners	Gilden	Inw/gld.
Haarlem	7.500	-	-
Middelburg	6.300	2	3.150
Zierikzee	6.300	1	6.300
Amsterdam	4.400	2	2.200
Alkmaar	3.800	-	-
Arnhem	3.000	-	-
Rotterdam	2.500	-	-
Tholen	800	-	-
Goes	500	-	-
Vlissingen	500	-	-

1560

Inwoners	Gilden	Inw/gld.
16.000	17	941
7.000	32	219
4.500	31	145
30.000	21	1429
8.000	10	800
6.000	4	1.500
7.000	13	538
1.400	1	1.400
1.500	5	300
4.000	15	267

1670

Inwoners	Gilden	Inw./gld.
38.000	43	884
27.000	47	574
10.500	33	318
219.000	52	4.212
13.650	22	620
6.000	12	500
45.000	41	1.098
1.500	8	188
2.500	16	156
6.000	25	240

TABEL 2.2 | Leer- en inschrijfgelden van voornamelijk Hollandse en Zeeuwse steden rond 1600

Am-bacht	Leer/inschrijfgeld	Categorie	Amsterdam		Arnhem		Zierikzee		Vlissingen	
Timmerlieden	Leergeld	Zonen meesters Niet-zonen meesters Buitenstaanders								
	Inschrijfgeld	Zonen meesters				2,10	2,44	5,00	5,81	
		Niet zonen meesters				2,10	2,44	5,00	5,81	
Buitenstaanders					2,10	2,44	5,00	5,81		
Schoenmakers	Leergeld	Zonen meesters			0,75	1,88				
		Niet zonen meesters			0,75	1,88				
		Buitenstaanders			1,50	2,48				
	Inschrijfgeld	Zonen meesters			6,00	9,93				
		Niet zonen meesters			26,60	44,04				
		Buitenstaanders			26,60	44,04				
Kleermakers	Leergeld	Zonen meesters			0,00	0,00				
		Niet zonen meesters			0,75	1,88				
		Buitenstaanders			1,50	3,75				
	Inschrijfgeld	Zonen meesters			4,35	7,20				
		Niet zonen meesters	5,00	5,81	18,35	30,38				
		Buitenstaanders	8,00	9,30	19,35	32,04				

TOELICHTING

De zwarte cijfers zijn de leer- en inschrijfgelden uitgedrukt in guldens. De blauwe cijfers zijn de leer- en inschrijfgelden uitgedrukt in het aantal daglonen. Bij het inschrijfgeld in daglonen is gekeken naar het gemiddelde dagloon van een gezelschap en bij het leergeld naar het gemiddelde dagloon van een arbeider zonder opleiding. De inschrijf- en leergelden van Hollandse en Zeeuwse steden zijn omgezet in hoeveelheid daglonen van een gemiddelde arbeider in de Westelijke Nederlanden. Voor Arnhem is gekeken naar het gemiddelde dagloon in de Oostelijke Nederlanden. Dit omdat de gemiddelde daglonen in de Oostelijke Nederlanden onder andere gebaseerd zijn op gegevens van Arnhem. De voornoemde daglonen zijn te vinden in *The First Modern Economy*, het boek van De Vries en Van der Woude. Zij geven het gemiddelde dagloon in stuivers. Voor deze scriptie zijn de leer- en inschrijfgelden daarom eerst omgezet in stuivers (die een waarde hadden van 5 cent) en vervolgens gedeeld door het gemiddelde dagloon. In 1600 bedroeg het gemiddelde dagloon van een gezelschap in de Oostelijke Nederlanden bijvoorbeeld 12,08 stuivers. Voor Arnhem betekent dit dus als het gaat om het inschrijfgeld van het kleermakersgilde voor buitenstaanders: $19,35/0,05 = 387$ en $387/12,08 = 2,48$. Bronnen: De Munck en Davids, 'Beyond Exclusivism', 213-215 en De Vries en Van der Woude, *The First Modern Economy*, 610 en 612.

TABEL 2.3 | Leer- en inschrijfgelden van voornamelijk Hollandse en Zeeuwse steden rond 1640

Am-bacht	Leer/inschrijfgeld	Categorie	Alkmaar		Amsterdam		Arnhem		Haarlem		Rotterdam		Zierikzee		Goes		Tholen		Vlissingen		Middelburg	
Timmerlieden	Leergeld	ZM NZM B											3,00 3,00 3,00	3,06 3,06 3,06								
	Inschrijfgeld	ZM NZM B			0,00 7,00 8,00	0,00 7,87 8,15									6,00 6,00 12,00	5,59 5,59 11,17	1,50 1,50 1,50	1,40 1,40 1,40			3,00 3,00 3,00	2,80 2,80 2,80
Schoenmakers	Leergeld	ZM NZM B	0,00 0,00 0,00	0,00 0,00 0,00																		
	Inschrijfgeld	ZM NZM B	6,00 6,00 15,00	5,59 5,59 13,97																12,00 12,00 12,00	11,17 11,17 11,17	12,00 12,00 12,00
Kleermakers	Leergeld	ZM NZM B			0,50 0,50 1,00	0,51 0,51 1,02		0,50 0,50 1,00	0,51 0,51 1,02	0,75 0,75 1,50	0,77 0,77 1,53											
	Inschrijfgeld	ZM NZM B	2,50 5,00 15,00- 22,00	2,33 4,66 13,97- 20,48	30,00	27,93		5,00 6,00 8,00- 10,00	4,66 5,59 7,45- 9,31	6,00 12,00	5,59 11,17	4,20 4,20 4,20	3,91 3,91 3,91									

TOELICHTING

Bij het samenstellen van deze tabel is dezelfde werkwijze gevolgd en zijn dezelfde bronnen gebruikt als bij tabel 2.2. Zie de toelichting aldaar. Gemakshalve zijn ter aanduiding van de categorieën afkortingen gebruikt. ZM: Zonen meesters. NZM: Niet-zonen meesters (bijvoorbeeld burgers). B: Buitenstaanders, mensen van buiten de stad waarin het gilde dat zich bevond waarvan zij lid wilden worden.

TABEL 2.4 | Leer- en inschrijfgelden van voornamelijk Hollandse en Zeeuwse steden rond 1720

Ambacht	Leer/ inschrijf- geld	Catego- rie	Amsterdam		Arnhem		Haarlem		Rotterdam		Zierikzee		Goes		Vlissingen	
Timmerlieden	Leergeld	ZM			0,75	0,82	0,50	0,55								
		NZM			0,75	0,82	0,50	0,55								
B				1,00	1,09	1,50	1,67									
	Inschrijfgeld	ZM					6,00	4,96			25,00	20,65	10,50	8,67	7,00	5,78
		NZM					12,00	9,91			25,00	20,65	10,50	8,67	7,00	5,78
		B					20,00	16,52			25,00	20,65	10,50	8,67	7,00	5,78
Schoenmakers	Leergeld	ZM					0,00	0,00								
		NZM					0,50	0,55								
B						0,60	0,67									
	Inschrijfgeld	ZM														
		NZM														
Kleermakers	Leergeld	ZM					1,00-2,00	1,11-2,22								
		NZM					1,00-2,00	1,11-2,22								
		B					1,00-2,00	1,11-2,22								
	Inschrijfgeld	ZM							6,00	4,96	6,30	5,20				
		NZM	55,00	45,44					12,00	16,52	6,30	5,20				
		B								6,30	5,20					

TOELICHTING

Zie de toelichtingen bij de tabellen 2.2 en 2.3. Zie: De Vries en Van der Woude, *The First Modern Economy*, 610-612 voor de daglonen in 1720 en, voor tabel 2.5 de daglonen in 1750. Van enkele steden, waaronder Middelburg, ontbraken gegevens. Vandaar dat gegevens van die steden ook niet terug te vinden zijn in de tabel.

TABEL 2.5 | Leer- en inschrijfgelden van voornamelijk Hollandse en Zeeuwse steden rond 1750

Ambacht	Leer/ inschrijfgeld	Catego- rie	Alkmaar		Arnhem		Haarlem		Zierikzee		Goes		Tholen	
Timmerlie- den	Leergeld	ZM	0,30	0,33			0,50	0,56	3,15	3,50				
		NZM	0,30	0,33			1,00	1,11	3,15	3,50				
		B	0,80	0,88			1,50	1,67	3,15	3,50				
	Inschrijfgeld	ZM	12,00	9,72			6,00	4,86	25,00	20,24	12,00	9,72	3,00	2,43
		NZM	12,00	9,72			12,00	9,72	25,00	20,24	12,00	9,72	3,00	2,43
		B	12,00	9,72			20,00	16,20	25,00	20,24	12,00	9,72	3,00	2,43
Schoenma- kers	Leergeld	ZM	0,00	0,00	0,00	0,00								
		NZM	0,00	0,00	0,50	0,78								
		B	0,00	0,00	0,60	0,93								
	Inschrijfgeld	ZM	4,50	3,64	4,50+4,50	4,79+4,79			15,00	12,15			25,80	20,89
		NZM	6,00	4,86	9,00+9,00	9,57+9,57			25,00	20,24			51,30	41,54
		B	15,00	12,15	18,00+18,00	19,15+19,15			40,00	32,39			51,30	41,54
Kleermakers	Leergeld	ZM					1,15	1,28						
		NZM					1,15	1,28						
		B					1,15	1,28						
	Inschrijfgeld	ZM					32,00-38,00	25,91-30,77						
		NZM					45,00	36,44						
		B					59,00	47,77						

TOELICHTING

Zie de toelichting bij de tabellen 2.2-2.4.

HOOFDSTUK 3 | Vergane glorie

§3.1 Introductie

Het is van belang om de ambachtsgilden in Rhenen en Tiel in de context te plaatsen. Daartoe is in het vorige hoofdstuk gekeken naar de ambachtsgilden in de Lage Landen. In dit hoofdstuk wordt daarop voortgebouwd door te kijken naar de geschiedenis van Rhenen en Tiel. Hierbij wordt onder andere gekeken naar de vraag waarom de gilden in Rhenen en Tiel zijn opgekomen. Was het bijvoorbeeld zo dat gilden ertoe dienden om de stedelijke economie te beschermen tegen concurrentie van buitenaf? Een bevestigend antwoord op deze vraag zou kunnen betekenen dat het voor buitenstaanders relatief moeilijk moet zijn geweest om lid te worden van een gilde in Rhenen en Tiel. In paragraaf 3.2 wordt gekeken naar Rhenen. Vervolgens wordt in paragraaf 3.3 de geschiedenis van Tiel behandeld.

§3.2 Rhenen

3.2.1 Stad met gilden

Rhenen heeft waarschijnlijk rond 1250 stadsrechten gekregen. Dit blijkt uit oorkonden van die tijd. Zo is er een oorkonde van 15 mei 1258, die betrekking heeft op het sluiten van vrede tussen graaf Otto van Gelre en de toenmalige bisschop van Utrecht, Hendrik van Vianden.⁹³ De inhoud van het Rhenense stadsrecht is niet bekend. Het is wel mogelijk om te kijken naar vergelijkbare stadsrechtsoorkonden uit die tijd. In dit verband kan gedacht worden aan de oorkonde van Amersfoort uit het jaar 1259.⁹⁴ In de genoemde oorkonde wordt gesproken over de bede die deze stad aan de bisschop van Utrecht moest betalen. Er staat in de oorkonde echter niets vermeldt over ambachtsgilden of gilden in het algemeen.⁹⁵

In 1403 kreeg Rhenen opnieuw stadsrechten, te weten van bisschop Frederik.⁹⁶ De stadsbrief uit 1403 is vooralsnog niet gevonden. Er is wel een kopie van de betreffende brief uit 1536.⁹⁷ In deze kopie wordt onder andere gesproken over 'jaermerckten' en donderdagse 'weekmerckte'.⁹⁸ Die markten worden, zoals in paragraaf 1.3.2 al bleek, ook genoemd in de voor deze scriptie bestudeerde gildebrieven van ambachtsgilden in Rhenen.⁹⁹

⁹³ J.C.M. Cox, 'Stad van de burgers; Rhenen verwerft stadsrechten in de dertiende eeuw', in: L. Bultje-van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen*, 68-77, aldaar 73.

⁹⁴ Amersfoort heeft namelijk een aantal overeenkomsten met Rhenen: het lag ook in Nedersticht, en werd ook in de 13de eeuw stadsrechten verleend door de bisschop van Utrecht (Cox, 'Stad van burgers', 77).

⁹⁵ Vergelijk: Cox, 'Stad van burgers', 77. Zie voor de geraadpleegde transcriptie:

http://www.familieboers.eu/Amersfoort/stadsrecht_amersfoort_1259.aspx (9 januari 2017)

Zie voor een kopie van de oorkonde: Archief Eemland, 'Stadsrechtsoorkonde (1344)

<http://www.archiefeemland.nl/topstuk?id=5557> (9 januari 2017).

⁹⁶ A.J. de Jong 'De 'nieuwe' Stadsbrief van Rhenen uit 1403', *Oud Rhenen* 35 (2016) 2, 13-15, aldaar 13.

⁹⁷ Ibidem. Zie voor een transcriptie: RHC ZOU, T00152, nr. 447.

⁹⁸ RHC ZOU, T00152, nr. 447.

⁹⁹ Zie bijvoorbeeld ook: T00152, nr. 111B1, Gildebrief voor het St. Nicolaas- of Kramersgilde 1641 (omslag).

In 1515 werd Karel V onder andere heerser van de Lage Landen. Dit had als gevolg dat de macht van bisschoppen werd beperkt. Rhenen kreeg bijvoorbeeld naast haar stadsrechten van Karel V in 1546 de 'Ordonnantie der Stadt Rhenen'.¹⁰⁰ Deze ordonnantie bevat, in tegenstelling tot de stadsbrief uit 1403, meer bepalingen die relevant zijn voor de economische betekenis van ambachtsgilden. De artikelen 6 tot en met 8 gaan namelijk over respectievelijk de vergaderingen van gilden, het oprichten van ambachtsgilden en over het lid zijn van gilden.¹⁰¹ Zo zegt artikel 8 over vergaderingen van gilden:

Item inde voorsz Gilden /Ambachten / ofte vergaderingen vandien / en zal niemand mogen wesen die van den Ambachte ofte Neeringe niet en is / noch geweest en is /ende die in den Gilde ofte Ambachte niet en zijn / en zullen inde vergaderinge niet mogen komen / op poene van arbitralicken gecorrigeert te zijn / ende hier toe sal die Schout neerstigh op-sicht nemen¹⁰²

De ordonnantie bevat ook een bepaling over het (verkrijgen van het) burgerschap.¹⁰³ Deze bepalingen zullen in het volgende hoofdstuk aan bod komen. Het stadsburgerschap was namelijk onmisbaar om tot een Rhenens ambachtsgilde toe te treden.

3.2.2 Economische situatie

Vogelzang stelt dat er weinig bekend is over de economie van Rhenen in de periode 1200 tot 1450.¹⁰⁴ Er zouden in ieder geval sociaal-religieuze gilden zoals het Sint-Cuneragilde zijn geweest.¹⁰⁵ Het genoemde gilde werd namelijk opgericht in 1392.¹⁰⁶ Combrink wijst er voorts op dat de stad te lijden heeft gehad van een aantal rampen. Zo werd de stad rond 1400 helemaal en in 1499 nog eens gedeeltelijk verbrand. Rhenen had bovendien een kasteel, Ter Horst, dat in 1528 werd verwoest. Karel V besloot om dit kasteel niet meer te herbouwen. Hij werd heer van alle Nederlanden waardoor de noodzaak om in Rhenen een kasteel te herbouwen, ontbrak. Rhenen verloor daarmee ook de strategische positie die zij voorheen had.¹⁰⁷

Ondanks de verwoestingen zou Rhenen in de middeleeuwen wel economische bloei hebben gekend omdat zij lange tijd als bedevaartsoord fungeerde. In Rhenen lag namelijk het gebeente van de heilige Cunera, waarbij wonderen zouden hebben plaatsgevonden.¹⁰⁸ De bedevaarten leverden zoveel op dat er een doksaal in een toren aan de Rhenense Cunerakerk konden worden geplaatst.¹⁰⁹

¹⁰⁰ *Ordonnantie der stad Rhenen; Geordonneert ende gestatueert by der Keyserl. Mayesteyt, in 't Jaer ons Heeren M.D. XLV.* (Utrecht 1680).

¹⁰¹ *Ordonnantie der stad Rhenen*, 4-5.

¹⁰² *Ibidem*, 4.

¹⁰³ *Ibidem*, 50.

¹⁰⁴ F. Vogelzang en H. Deys, *Geschiedenis en architectuur van Rhenen* (Zeist 2010) 17.

¹⁰⁵ Vogelzang en Deys, *Geschiedenis en architectuur van Rhenen*, 17

¹⁰⁶ A.J. de Jong, 'Het Sint Cuneragilde en andere memories', 144.

¹⁰⁷ J. Combrink, *Rhenen; Van vestingstad tot grebbestad* (Zaltbommel 1981) 69 en 18.

¹⁰⁸ Vogelzang en Deys, *Geschiedenis en architectuur van Rhenen*, 18. Zie in dit verband ook: W. Iterson, *De stad Rhenen; De resultaten van een rechtshistorisch onderzoek* (Assen 1960) 252 e.v.

Met de Reformatie zou een einde zijn gekomen aan de bedevaarten. Dit zou grote economische impact hebben gehad. Staal geeft bijvoorbeeld aan dat de genoemde stad vanaf de zeventiende eeuw nooit meer de status en welvaart heeft gehad die zij in de vijftiende en de zestiende eeuw zou hebben gehad.¹¹⁰ De stellingname van Staal dat Rhenen vanaf de zeventiende eeuw niet zoveel welvaart meer heeft gehad lijkt juist te zijn. Een aanwijzing daarvoor is het feit dat Rhenen vanaf de zeventiende eeuw gedurende een aantal eeuwen klein gebleven en nauwelijks is uitgebreid.¹¹¹ Combrink meent zelfs dat Rhenen vanaf de zestiende eeuw gedurende een aantal honderd jaar op het randje van de ondergang leefde.¹¹²

Het is in verband met het voorgenoemde interessant om te kijken naar de ambachtslieden die zich in Rhenen bevonden. In 1815 informeerde het ministeriële departement van oorlog bij de burgemeesters van steden uit Utrecht naar de mogelijkheden om in oorlogstijd troepen de herbergen. Daarbij werd ook gevraagd om informatie te geven over het aantal ambachtslieden.¹¹³ Zo blijkt dat er in het jaar 1815 vijf timmerlieden, zes bakkers, acht kleermakers en zes schoenmakers waren in Rhenen.¹¹⁴ Vooral de laatste groepen zouden in Rhenen oververtegenwoordigd zijn geweest en zouden bekend hebben gestaan ‘vanwege het armoedige bestaan van de beoefenaren.’¹¹⁵

De voorgenoemde bevindingen kunnen vergeleken worden met de gewestelijke belastingheffing die de Staten van Utrecht in 1748 invoerden. De gegevens daarvan staan vermeld in tabel 3.1. De tabel laat zien dat er 16 klassen werden ingevoerd. 93 procent van de Rhenense bevolking viel in de vier onderste klassen. In de tabel zijn ook de beroepen van de belastingplichtigen weergegeven. Het valt op dat de kleermakers en de schoenmakers in de laagste klasse vielen. De bakkers en een smid zaten een klasse hoger en moesten daarom ook een gulden meer betalen.

¹⁰⁹ Vogelzang en Deys, *Geschiedenis en architectuur van Rhenen*, 18; M.J. Langejan-de Jongh, en W. H. Strous, *Rhenen 750 jaar; Bronnenboekje* (Rhenen 2008) 22. Zie ook: H. Deys, ‘Rhenen op weg naar de hervorming; Geleidelijk afscheid van het katholicisme’ in: L. Bultje- van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen*, 172-181, aldaar 173.

¹¹⁰ Caspar Staal, ‘Die dwale van Sint Cunera; Wonderen met de wurgdoek’, in: L. Bultje-van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen* (Utrecht 2008) 132-141, aldaar 132.

¹¹¹ Vogelzang en Deys, *Geschiedenis en architectuur van Rhenen*, 20 en: Bron: W. H. Strous, ‘Rijk en arm in het Rhenen van 1747’, in : L. Bultje- van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen* (Utrecht 2008) 258-267, aldaar 260.

¹¹² Combrink, *Rhenen; Van vestingstad tot grebbestad*, 132.

¹¹³ Ibidem, 132-133.

¹¹⁴ Ibidem, 133.

¹¹⁵ Ibidem.

TABEL 3.1 | Belastingaanslag 1746

Klasse	Belasting-aanslag in guldens	Aantal huishoudens	Beroepen in betreffende klasse
GEEN	0,10	46	Portiers, dienaar justitie, schoolmeester, deurwaarder, omroeper, karmannen, wielendraaiers, bode van het recht, rademaker, tuinman, verver, arbeiders arbeidsters.
16	3,00	67	Raden, schepenen, smeden, hoedenmaker, schoenmakers, kleermakers, kuiper, blikslager, organist, naaister, leertouwer, wevers, klepperman, vroedvrouw, schippers, veerknecht, bankhouder, moleenaar, herbergier.
15	4,00	64	Raden, schepenen, procureur/notaris, smid, bakster, timmerman, apotheker, metselaars, wijnhandelaar, handelaar in koffie en thee, bakkers, winkeliers, tabaksverkoper.
14	6,00	24	Schepenen, raden
13	8,00	7	GI
12	10,00	5	Burgemeester, schepen, raad
11	12,00	2	Burgemeester
6	25,00	1	GI

TOELICHTING

Onder 'GEEN' vielen de meest arme mensen, mensen die in 'kamertjes' of 'kleine huisjes woonden. GI: Geen Informatie. In de bron wordt weinig informatie verschaft over de exacte hoeveelheid mensen die bijvoorbeeld bakker waren en in klasse 16 vielen. Wel of het een of meerdere mensen waren die het betreffende beroep beoefenden. Wordt het beroep in de tabel meervoud weergegeven waren meerdere mensen met dat beroep in de betreffende klasse. Sommige mensen hadden meerdere beroepen, bijvoorbeeld schepen én nog een ander beroep. Wanneer dat zo is, zijn beide beroepen in de tabel vermeldt. Bron: W. H. Strous, 'Rijk en arm in het Rhenen van 1747; Welstand en woonplek binnen de onmuurde stad', in : L. Bultje- van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen* (Utrecht 2008), 258-267, aldaar 265-267.

3.2.3 Datering gilden

Hiervoor is duidelijk geworden dat Rhenen in economisch opzicht niet zoveel heeft voorgesteld in de zestiende tot de achttiende eeuw. In deze periode zouden volgens de secundaire literatuur de ambachtsgilden zijn opgericht.¹¹⁶ Het oudste gilde, het kleermakersgilde, zou volgens Combrink zijn opgericht in 1514. Het schoenmakersgilde zou als laatste zijn opgericht in het jaar 1761.¹¹⁷

Het is de vraag in hoeverre de huidige bevindingen juist zijn. Ten eerste geeft de archiefinventaris van de archieven van het stadsbestuur van Rhenen inderdaad aan dat er een gildebrieff van het kleermakersgilde zou moeten zijn uit 1514.¹¹⁸ Dit blijkt echter bij nader inzien een gildebrieff van het kleermakersgilde

¹¹⁶ Vogelzang en Deys, *Geschiedenis en architectuur van Rhenen*, 20; Langejan-de Jongh, en Strous, *Rhenen 750 jaar*, 47.

¹¹⁷ Combrink, *Rhenen; Van vestingstad tot grebbestad*, 128.

¹¹⁸ Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, *Inventaris van de archieven van het stadsbestuur van Rhenen* (2014) 12.

uit Wijk bij Duurstede te zijn. Dit blijkt alleen al uit de eerste zinnen van de betreffende brief: ‘Wij Bernt Freijssse van Dolre, castelijn tot Duersteden ende Peter Roij schoudt (...) ende wy burgemeesteren (...) van der stadt van Wyck’, waarbij met Duesteden op Wijk bij Duurstede wordt bedoeld.¹¹⁹ Hiervoor bleek echter ook dat de *Ordonnantie der Stadt Rhenen* uit 1546 al bepalingen over ambachtsgilden bevatte. Dat suggereert dat er, ondanks het feit dat er geen gildebrieven uit 1514 is, ook ambachtsgilden zijn geweest in de zestiende eeuw.

In tabel 3.2 zijn de beroepsgilden in Rhenen weergegeven met hun ontstaansdatum. Voor de ontstaansdatum is gekeken naar de oudste gildebrieven. Hiervoor is echter duidelijk geworden, dat er eigenlijk alleen van een voorlopige ontstaansdatum kan worden gesproken. Mogelijk waren de gilden van oudere datum en is er bijvoorbeeld voor het kleermakersgilde in 1604 een nieuwe gildebrief uitgeschreven. Van het timmerlieden- en bijlhouwersgilde heb ik voornamelijk geen gildebrieven gevonden. Wellicht is het genoemde gilde in 1761 ontstaan of is in dat jaar een nieuwe gildebrief uitgeschreven. Dit omdat de documenten van het timmerlieden- en bijlhouwersgilde niet verder teruggaan dan 1761 en omdat in dat jaar in Rhenen ook het schoenmakers- en leerverkopersgilde is opgericht.¹²⁰

Tabel 3.2 maakt in ieder geval duidelijk dat Rhenen rond 1670 3 of 4 beroepsgilden moet hebben gehad. Opvallend genoeg geven Lourens en Lucassen in hun artikel over beroepsgilden aan dat Rhenen rond die tijd slechts 2 beroepsgilden heeft gehad.¹²¹

TABEL 3.2 | Beroepsgilden in Rhenen en hun voorlopige ontstaansdatum

Gilde	Voorlopige ontstaansdatum
Kleermakersgilde	1604
St. Nicolaas- of Kramersgilde	1604
Schippersgilde	1613
Bakkersgilde	1685
Schoenmakers- en leerverkopersgilde	1761
Timmerlieden- en bijlhouwersgilde	1761

TOELICHTING

Als uitgangspunt voor de voorlopige ontstaansdatum is gekozen voor het jaar waaruit de oudste gildebrieven van het desbetreffende gilde dateert. Van het timmerlieden- en bijlhouwersgilde is geen gildebrief bekend. In paragraaf 3.2.3 wordt uitgelegd waarom voor het jaar 1761 als ontstaansdatum is gekozen. Bronnen: RHC ZOU, T00152, nr. 111A1, B1, C1, D1, E1 en F.

¹¹⁹ Met dank aan A.J. de Jong en H.J. Postema. Zie: Postema, *Nadere toegang op inv. nr. 111A1 uit het archief van het stadsbestuur van Rhenen, 1337-1851 (152)*.

¹²⁰ RHC ZOU, T00152, nr. 111.

¹²¹ Lourens en Lucassen, *Oprichting en ontwikkeling van ambachtsgilden in Nederland (13de -19de eeuw)* 71.

3.2.4 Redenen ontstaan

Waarom werden in Rhenen ambachtsgilden opgericht? Was het bijvoorbeeld de bedoeling om gilden op te richten die relatief gesloten waren voor buitenstaanders zodat de lokale stedelijke economie kon worden beschermd? Het is in ieder geval duidelijk dat Rhenen niet past in het algemene beeld van de Lage Landen. In paragraaf 2.2 is immers aangegeven dat het aantal beroepsgilden in de Lage Landen toenam vanaf 1560 en dat dit gepaard ging met het tot ontwikkeling komen van het handelskapitalisme en een toename van de bevolking in de Republiek. Dit terwijl Rhenen nauwelijks groeide in de Gouden Eeuw.

Van Iterson stelt in *De stad Rhenen* dat het stadsbestuur probeerde om de economie te stimuleren door over te gaan tot het oprichten van ambachtsgilden.¹²² Daarbij verwijst hij naar een artikel in het *Maandblad van Oud-Utrecht*. Daarin wordt wel aangegeven dat het stadsbestuur zou zijn overgaan tot het oprichten van gilden maar wordt niet gezegd dat dit gedaan werd om de economie te stimuleren.¹²³

Het is echter niet uit te sluiten dat Iterson in ieder geval in bepaalde mate gelijk heeft gehad met zijn stellingname dat het stadsbestuur de economie een impuls wilde geven door gilden. Paragraaf 3.2.2 heeft immers duidelijk gemaakt dat de economische situatie in Rhenen vanaf de zeventiende eeuw niet zo goed is geweest. Mogelijk heeft het stadsbestuur besloten om de economie te stimuleren door (nieuwe) gildebrieven uit te schrijven voor het oprichten van ambachtsgilden. Uit hoofdstuk 2 bleek immers dat steden in Holland in 1400 iets soortgelijks deden: het oprichten van gilden ter bescherming van de stedelijke economie. Zo bezien heeft de Reformatie ook impact gehad op de ambachtsgilden in Rhenen maar alleen wel op een andere manier dan Lourens en Lucassen aangeven. In Rhenen werd, voor zover bekend, het sociaal-godsdienstige karakter van gilden niet aangetast. De gilden werden wel opgericht omdat Rhenen zijn functie als bedevaartsoord door de Reformatie verloor.

§3.3 Tiel

In deze scriptie ligt het accent op de ambachtsgilden in Rhenen. Bovendien is er nog minder bekend over gilden in Tiel dan over de Rhenense gilden. Er zijn slechts enkele secundaire bronnen waar terloops wat relevante informatie wordt verschaft over ambachtsgilden.¹²⁴ Er komt weliswaar binnenkort een boek uit over de gilden in Tiel. Dit boek komt echter net te laat uit om als bron te kunnen worden gebruikt voor deze scriptie. Bovendien wilde de schrijver van dat boek vooralsnog niet ingaan op het verzoek om informatie te verschaffen voor deze scriptie. Het viel tenslotte buiten het bestek van deze scriptie om een groot onderzoek te verrichten naar primaire bronnen over Tielse gilden. Dit alles heeft

¹²² Iterson *De stad Rhenen*, 257.

¹²³ Zanen, 'Uit de oude gildekisten van Rhenen', 52-53

¹²⁴ E.J.Th.A.M.A. Smit en H.J. Kers, *De geschiedenis van Tiel* (Tiel 2001) en H. van Heiningen, *Versteend verleden; Schetsen uit de historie van Tiel* (Tiel 1999).

tot gevolg dat er minder aandacht zal worden besteed aan Tiel dan hiervoor aan Rhenen is gegeven.

3.3.1 Tiel in ontwikkeling

In 889 zou voor het eerst melding zijn gemaakt van de plaats Tiel. Koning Arnulf van Oost Francië schonk toen aan ene graaf Gerulf een mansus 'in loco Teole' oftewel een hoeve in de plaats Tiel. Rond 890 werden er door kooplieden steigers gebouwd in de splitsing van de rivieren Waal en Linge.¹²⁵ Net als Rhenen lag Tiel dus aan het water. De ligging van Tiel vertoont overigens ook overeenkomsten met die van Wijk bij Duurstede, de stad die in paragraaf 3.2.3 werd genoemd in verband met de gildebrieven van het Rhenense kleermakersgilde.¹²⁶

Vanaf de negende eeuw maakte Tiel als handelsstad een periode van bloei mee. Daar kwam vanaf 1150 een einde aan, onder andere door verzanding van de Linge.¹²⁷ Zoals hierna zal blijken, heeft Tiel na de twaalfde eeuw geen perioden van bijzondere bloei meer gekend. Net als bij Rhenen was er dus ook in Tiel na verloop van tijd sprake van 'vergane glorie'.

Smit merkt op dat de stad in de veertiende eeuw zich waarschijnlijk net zo zou hebben ontwikkeld als andere steden uit die tijd, waarbij hij vermoedelijk doelt op steden uit de Lage Landen.¹²⁸ De ambachten zouden bijvoorbeeld worden geconcentreerd en het eerste ambachtsgilde zou in die tijd zijn opgericht. Op 24 juni 1331 kreeg het smedengilde namelijk een gildebrief van het Tielse stadsbestuur.¹²⁹ Tiel kreeg dus, voor zover bekend, veel eerder gilden dan in Rhenen. In Tiel kwamen de gilden wel, net als in Rhenen tot stand in een periode waarin niet echt sprake was van economische bloei.

In paragraaf 2.2 van deze scriptie is ingegaan op de vraag in hoeverre de Lage Landen een uitzondering vormde op het algemene beeld dat er zou zijn van gilden in Europa. Daarbij bleek dat gilden in de Republiek in politiek opzicht niet zoveel te zeggen zouden hebben gehad, waarbij het toenmalige Gelre een uitzondering zou zijn geweest. Tiel lijkt in dit beeld te passen. De gilden in Tiel hadden namelijk een belangrijke rol in het besturen van de stad. Het vaststellen van belastingen vereiste namelijk de toestemming van de vertegenwoordigers van gilden.¹³⁰ In 1379 werd de invloed van gilden beperkt doordat de hertog van Gelre in de stadsrechten van Tiel opnam dat gilden niet mochten worden opgericht zonder zijn goedkeuring.¹³¹

Het voorgaande neemt echter niet weg dat gilden ook op latere momenten invloed hebben gehad op het bestuur van Tiel. In *De geschiedenis van Tiel* wordt bijvoorbeeld vermeld dat het stadsbestuur in de achttiende eeuw eigenlijk

¹²⁵ Smit en Kers, *De geschiedenis van Tiel*, 13 e.v.

¹²⁶ Ibidem, 13-14. Zie over het ontstaan van Tiel ook: Van Heiningen, *Versteend verleden*, 1 e.v.

¹²⁷ Smit en Kers, *De geschiedenis van Tiel*, 18-19 en 25. Zie ook: Van Heiningen, *Versteend verleden*, 5.

¹²⁸ Smit en Kers, *De geschiedenis van Tiel*, 30.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Smit en Kers, *De geschiedenis van Tiel*, 39.

¹³¹ Ibidem, 42.

altijd inging op klachten die gilden indienden omdat men de gilden liever 'te vriend' hield.¹³² Waarom dit zo was, wordt echter niet vermeld.

De politieke invloed van gilden in Rhenen lijkt veel minder te zijn geweest. Daarvan getuigd alleen al de bepaling uit de ordonnantie die in paragraaf 3.2.1 is geciteerd. Het was immers de overheid, in de hoedanigheid van Karel V, die bepaald dat mensen geen vergadering mogen bijwonen van gilden waarvan zij geen lid waren.

3.3.2 Gouden Eeuw

Smit geeft aan dat de term Gouden Eeuw eigenlijk alleen op het toenmalige gewest Holland van toepassing was. Landprovincies zouden veel minder hebben geprofiteerd van de economische bloei in de Republiek. Dat zou ook te zien zijn geweest in Tiel. Er werd in 1607 bijvoorbeeld geklaagd over leegstaande en vervallen huizen.¹³³

De economie werd in de periode 1600-1700 voornamelijk gevormd door lokale ambachtslieden en winkeliers. Smit stelt dat de Tielse ambachtslieden het waarschijnlijk moeilijk hadden om 'het hoofd boven water te houden'. Zij zouden hebben geprobeerd om zichzelf te beschermen door hun rechten te bewaken. Er zouden daarom ook regelmatig klachten zijn bij het stadsbestuur over bijvoorbeeld marskramers die van buiten de stad kwamen.¹³⁴ Later zou er zelfs binnen de gilden sprake zijn van 'haat en nijd'. Er werd door het bakkersgilde in 1732 bijvoorbeeld geklaagd over het feit dat er teveel bakkers waren. Het aantal bakkers zou daarom moeten worden beperkt van twintig tot twaalf.¹³⁵

3.3.3 Ontstaan gilden

Hiervoor is al gewezen op het feit dat in 1331 in Tiel het eerste ambachtsgilde zou zijn opgericht. Dit zou zijn gebeurd zoals dit in alle steden gebeurde. Dat zou betekenen dat ook in Tiel gilden werden opgericht als er maar genoeg mensen waren die hetzelfde beroep uitoefenden.¹³⁶ In tabel 3.3 is een overzicht gegeven van de beroepsgilden in Tiel met daarbij hun voorlopige ontstaansdatum, die weer gebaseerd is op de jaren waarin de gildebrieven zijn opgesteld.

De tabel laat een belangrijk verschil zien met de gildebrieven van Rhenen. De Tielse gildebrieven van het smeden-, kramers-, snijders- en droogscheerders én het bakkersgilde verwijzen allen naar oudere gildebrieven.¹³⁷ In paragraaf 3.3.1 is er al op gewezen dat het smedengilde in 1331 was opgericht. Dat komt overeen met het jaar waar in de gildebrief naar verwezen wordt.¹³⁸ Dat wijst er-

¹³² Ibidem, 107.

¹³³ Ibidem, 93.

¹³⁴ Ibidem, 100.

¹³⁵ Smit en Kers, *De geschiedenis van Tiel*, 107.

¹³⁶ Zie paragraaf 2.3 en Lourens en Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de-19de eeuw)', 44.

¹³⁷ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 5, 17, 43, 49.

¹³⁸ Ibidem, 5.

op dat een aantal gilden ouder zijn geweest dan de jaren waar uit de oudste gildebrieven tot nog toe komen. In het volgende hoofdstuk zal blijken dat de gildebrieven in een later jaar 'vergroot' ook zijn. Dat wil zeggen dat zij zijn aangevuld met extra regels. De gildebrieven golden dus ook in latere jaren, zij het met een vergroting.

TABEL 3.3 | Beroepsgilden in Tiel en hun voorlopige ontstaansdatum

Gilde	Voorlopige ontstaansdatum	Verwijst naar oudere gildebrief
Smedengilde	1583	Ja, 1331
Zakkendragersgilde	1628	Nee
Kramersgilde	1635	Ja
Schippers- en korenkopersgilde	1433	Nee
Snijders- en droogscheedersgilde	1618	Ja, 1575
Bakkersgilde	1638	Ja, 1597
Timmerlieden-, schrijnwerkers, kuipers- en drijersgilde	1674	Nee
Schoenmakersgilde	1681	Nee
Voerliedengilde	1656	Nee

TOELICHTING

Net als bij de ambachtsgilden in Rhenen is gekozen om te spreken van een voorlopige ontstaansdatum. Dat is in geval van Tiel des te meer van toepassing gezien het feit dat een aantal gildebrieven verwijst naar oudere gildebrieven. Het jaar 1597 bij het bakkersgilde is schuingedrukt. Er is namelijk een gildebrief van het bakkersgilde uit 1597. Mogelijk verwijst de kopie daarnaar maar dat is niet zeker omdat in de kopie niet wordt aangegeven uit welk jaar de oudere gildebrief zou moeten zijn geweest. De gilden in tabel staan in de volgorde waarin de gildebrieven van die gilden in de geraadpleegde zijn opgenomen. Bron: RAR Tiel, T0001, nr. 99, 5, 6, 12, 17, 22, 27, 30, 43, 47, 49, 55, 67-68, 69, 76-77, 95 en 105.

§3.4 Tussenconclusie

In Rhenen werden gilden opgericht om de economie te stimuleren. Rhenen stelde in economisch opzicht niet veel voor in de periode dat de gilden bestonden. Een hypothese zou daarom kunnen zijn dat gilden hun leden probeerden te beschermen en voor buitenstaanders hogere toegangseisen hadden en dus in dat opzicht relatief gesloten waren. Dat dit niet onlogisch is, blijkt wanneer gekeken

wordt naar Tiel. Daar probeerden gilden ook hun leden te beschermen door bijvoorbeeld bij het stadsbestuur te klagen over concurrentie van buitenaf. Wanneer het voorgenoemde klopt, zou gesteld kunnen worden dat gilden opkwamen voor hun eigen belang en niet het algemeen belang, in lijn met hetgeen Ogilvie stelt over de rol van gilden.

In hoeverre wordt de voorgenoemde hypothese bevestigd wanneer gekeken wordt naar de toegangseisen die gilden stelden om lid te worden? Die vraag wordt beantwoord in het volgende hoofdstuk.

HOOFDSTUK 4 | Rhenen en Tiel vergeleken

§4.1 Introductie

Hiervoor bleek al dat aspirant-gildeleden over het algemeen aan drie eisen moesten voldoen om lid te worden van een ambachtsgilde: het betalen van toegangsgeld, het zijn van stadsburger en het doen van een meesterproef. Hierna zal onderzocht worden wat er over deze eisen in de gildebrieven staat vermeld. Telkens zullen daarbij de ambachtsgilden van Rhenen en Tiel met elkaar vergeleken worden en de overeenkomsten en verschillen die daarbij naar voren komen, beschreven worden. Bij de vergelijking tussen Rhenen en Tiel wordt met name gekeken naar de kleermakers-, bakkers- en schoenmakersgilden in deze steden. Dit omdat de gildebrieven van deze gilden uit beide steden in min of meer dezelfde periode tot stand zijn gekomen.

§4.2 Toegangsgelden

4.2.1 Overeenkomsten

Van het bakkersgilde in Rhenen zijn meerdere gildebrieven overgeleverd. Er is van het genoemde gilde een charter uit 1683 en een charter uit 1757 overgeleverd.¹³⁹ Het kleermakersgilde is in Rhenen opgericht in het jaar 1604. Uit dat jaar stamt namelijk een gildebrief waarin onder andere wordt gesproken over toegangsgelden.¹⁴⁰ Er is van deze gildebrief echter ook een kopie uit 1761.¹⁴¹ Wellicht gold de gildebrief uit 1604 ook nog in 1761? Dit omdat bij het bakkersgilde iets soortgelijks het geval lijkt te zijn. De gildebrief van het laatstgenoemde gilde uit 1683 stemt bijvoorbeeld voor wat betreft de toegangsgelden overeen met de toegangsgelden die vermeldt staan in het charter uit 1757.¹⁴²

Wanneer gekeken wordt naar de kopieën van gildebrieven in Tiel, valt op dat deze brieven een of meerdere keren geampliceerd zijn. Dat wil zeggen dat de gildebrief op een later moment van een toevoeging is voorzien. Het voorgevoemde is onder andere te zien bij het timmerliedengilde. De gildebrief hiervan werd in 1644 opgesteld en geampliceerd in 1671 en 1725.¹⁴³ Wanneer een gildebrief vergroot wordt, bijvoorbeeld na een aantal decennia, zou gesteld kunnen worden dat de geampliceerde brief, ook in het jaar van vergroting geldt. De amplicaties van de gildebrieven hebben in ieder geval geen betrekking op de toe-

¹³⁹ RHC ZOU, T00152, nr. 111D1, Gildebrief van het gilde te Rhenen, 1683, 1757 (omslag) en Regesten (hierna: Reg.) 148 x en 173.

¹⁴⁰ RHC ZOU, T00152, nr. 111A1, Gildebrief van het gilde te Rhenen, 1604 (omslag) en Reg. 102.

¹⁴¹ Zie in dit verband ook: H.J. Postema, *Nadere toegang op inv. nr 111A1 uit het archief van het stadsbestuur van Rhenen, 1337-1851 (152)* (2017) 2 e.v.

¹⁴² RHC ZOU, T00152, nr. 111D1, Gildebrief van het gilde te Rhenen, 1683, 1757 (omslag) en Reg. 148 x en 173.

¹⁴³ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 67-68.

gangsgelden.¹⁴⁴ Het lijkt er dus op dat voor bijvoorbeeld het timmerliedengilde de toegangsgelden gelijk zijn gebleven in de periode 1644 tot 1725.

Ervan uitgaande dat het voorgenoemde klopt, is de eerste constatering dat de toegangsgelden van ambachtsgilden in Rhenen en Tiel over een langere periode gelijk zijn gebleven. Het is opvallend dat de lonen in de Westelijke Nederlanden in de zeventiende en de achttiende eeuw wel gestegen zijn: van 17,20 stuivers in 1600 naar 25,30 stuivers in 1800.¹⁴⁵ Een buitenstaander die lid wilde worden van het bakkersgilde in Rhenen betaalde in de periode 1683-1757 totaal 13 gulden, 12 gulden voor het gilde en 1 gulden voor de armen.¹⁴⁶ Tabel 4.1.1 laat zien dat dit, door de stijgende gemiddelde lonen in 1683 10,60 dagloon kostte en in 1757 10,43 dagloon.¹⁴⁷ Tegelijkertijd moet de stijging van de gemiddelde daglonen ook weer niet worden overdreven. Zowel in 1683 als in 1757 moest een buitenstaanders blijkens het voorgaande immers ongeveer 10,5 dag werken. Het verschil tussen het aantal daglonen is niet zo groot dat een buitenstaander in 1757 bijvoorbeeld 10 dagen meer moest werken dan in 1683.

Tenslotte blijkt dat de inschrijfgelden over het algemeen, voor zowel de ambachtsgilden in Rhenen als in Tiel, niet heel hoog waren. Het tarief van het schoenmakersgilde in Tiel, dat hierna nog besproken zal worden, was met 16 gulden en 6 stuivers het hoogst maar kan misschien ook wel als een uitschieter worden beschouwd.¹⁴⁸ Afgezien van de toegangsgelden voor buitenstaanders die lid wilde worden van het bakkersgilde en het kramersgilde en allen die lid wilde worden van het schippersgilde in Rhenen, waren alle toegangsgelden van ambachtsgilden en overige beroepsgilden in Rhenen en Tiel lager dan 10 gulden.

4.2.2 Verschillen

In Rhenen maakten de ambachtsgilden onderscheid. Dat laat onder andere tabel 4.1.1 zien. Een burger die bijvoorbeeld lid wilde worden van het schoenmakersgilde, betaalde 7 gulden, 6 gulden voor het gilde en 1 gulden voor de armen.¹⁴⁹ Buitenstaanders moesten daarentegen 8 gulden voor het gilde en 1 gulden voor de armen betalen.¹⁵⁰ Wanneer gekeken wordt naar de andere beroepsgilden in Rhenen, het St. Nicolaas of Kramersgilde en het Schippersgilde, valt op dat bij het eerstgenoemde wel en bij het laatstgenoemde gilde geen onderscheid wordt gemaakt tussen zonen van gildebroeders, burgers en buitenstaanders.¹⁵¹ Alle aspi-

¹⁴⁴ Ibidem. Zie bijvoorbeeld ook p. 46-47 van de genoemde bron.

¹⁴⁵ Jan de Vries en Ad van der Woude, *The First Modern Economy*, 610-613.

¹⁴⁶ RHC ZOU, T00152, nr. 111D1, Gildebrieff van het gilde te Rhenen, 1683, 1757 (omslag) en Reg. 148 x en 173.

¹⁴⁷ Zie de toelichting bij de tabellen 4.1.1 en 4.1.2 voor de wijze waarop dit berekend is.

¹⁴⁸ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 69-70.

¹⁴⁹ RHC ZOU, T00152, nr. 111E1, Gildebrieff voor het gilde te Rhenen, 1761, Reg. 174.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Zie: RHC ZOU, T00152, nr. 111B2, Gildebrieff voor het St. Nicolaas of Kramersgilde te Rhenen, 1641 en Reg. 134 x en RHC ZOU, T00152, nr. 111C1, Gildebrieff 1650 (omslag) en Reg. 140 x.

rant-leden van het Rhenense schippersgilde betaalden bijvoorbeeld 13 gulden, waarvan 1 gulden voor de armen.¹⁵²

TABEL 4.1.1 | Toegangsgelden van ambachts- en beroepsgilden in Rhenen en Tiel

AMBACHT/ BEROEP	LEER-/ INSCHRIJF SCHRIJF- GELD	CATEGORIE	Toegangsgeld		Toegangsgeld in daglonen	
Bakkersgilde 1683 en 1757	Leergeld	Zoon lid gilde	0,00	0,00	0,00	
		Burger	2,00	2,09	2,31	
		Buitenstaander	2,00	2,09	2,31	
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	3,00+1,00	2,45+0,82	2,41+0,80	
	Burger	6,00+1,00	4,89+0,82	4,81+0,80		
	Buitenstaander	12,00+1,00	9,78+0,82	9,63+0,80		
	Trouwen met we- duwe	3,00+1,00	2,45+0,82	2,41+0,80		
Schoenma- kersgilde 1761	Leergeld	Zoon lid gilde	0,50	0,58		
		Burger	GI	GI		
		Buitenstaander	1,00	1,15		
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	4,00+1,00	3,20+0,80		
	Burger	6,00+1,00	4,78+0,80			
	Buitenstaander	8,00+1,00	6,38+0,80			
Kramersgilde 1641	Leergeld	Zoon lid gilde	GI	GI		
		Burger	GI	GI		
		Buitenstaander	GI	GI		
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	4,00+0,72*	3,72+0,76		
	Burger	8,00+0,72*	7,45+0,76			
	Buitenstaander	12,00+0,72*	11,17+0,76			
Schippersgilde 1650	Leergeld	Zoon lid gilde	1,00	1,02		
		Burger	1,00	1,02		
		Buitenstaander	1,00	1,02		
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	12,00+1,00	10,21+0,85		
	Burger	12,00+1,00	10,21+0,85			
	Buitenstaander	12,00+1,00	10,21+0,85			
Schoenma- kersgilde 1681 en 1731	Leergeld	Zoon lid gilde	0,00	0,00	0,00	
		Burgers	0,50	0,71	0,71	
		Armen en wezen	0,00	0,00	0,00	
		Buitenstaanders	0,50	0,71	0,71	
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	12,00+1,50+,1,6 0+0,60+0,60	9,78+1,22+ 1,30+0,49+0,49	9,99+1,24+1,32 +0,49+0,49	
		Burgers	12,00+1,50+1,60 +0,60+0,60	9,78+1,22+ 1,30+0,49+0,49	9,99+1,24+1,32 +0,49+0,49	
	Buitenstaanders	12,00+1,50+1,60 +0,60+0,60	9,78+1,22+ 1,30+0,49+0,49	9,99+1,24+1,32 +0,49+0,49		

TOELICHTING

Ter verduidelijking zijn de gegevens die in de tekst met name worden genoemd in deze tabel weergegeven. Met uitzondering van het onderste schoenmakersgilde, zijn dit gegevens van gilden uit Rhenen. De gegevens van het onderste schoenmakersgilde zijn gegevens uit Tiel. GI betekent: Geen Informatie. De jaartallen onder de gilden geven aan van welk jaar de gegevens zijn. Staan er meerdere jaartallen, bijvoorbeeld bij het Tielse schoenmakersgilde, dan zijn er gegevens uit meerdere jaren bekend. De tarieven zijn in beide jaren gelijk gebleven zodat er maar een kolom is met 'zwarte cijfers'. De lonen zijn wel verschillend zodat er twee kolommen zijn met blauwe cijfers. Voor het complete overzicht van beroepsgilden in Rhenen en Tiel en de verantwoording van de gegevens daarover: zie de (toelichting bij de) tabellen 4.2.1-4.3.2.

¹⁵² RHC ZOU, T00152, nr. 111 Gildebrief 1650 (omslag) en Reg. 140 x.

In tabel 4.1.2 worden het kleermakers-, bakkers- en het schoenmakersgilde van Rhenen en Tiel met elkaar vergeleken. De gildebrieven van deze gilden dateren namelijk uit ongeveer dezelfde periode. Zo is de gildebrief van het kleermakersgilde in Rhenen uit 1604 terwijl die van Tiel uit 1618 is. Er wordt hierbij vanuit gegaan dat de gildebrieven in min of meer dezelfde omstandigheden tot stand zijn gekomen. Uit de vergelijking tussen Rhenen en Tiel wat betreft de toegangsgelden, blijkt dat ambachtsgilden in Tiel net als in Rhenen wel onderscheid maakten maar niet veel minder dan in de laatstgenoemde plaats. Zowel zonen van gildebroeders als burgers en buitenstaanders moesten 6 gulden betalen om lid te worden van het kleermakersgilde in Tiel.¹⁵³ Dit terwijl de hoogte van de toegangsgelden in Rhenen verschilde, al naar gelang men burger, buitenstaander of zoon van een gildebroeder was.

Hiervoor bleek al dat in Rhenen het toegangsgeld voor het schoenmakersgilde en het bakkersgilde uit twee delen bestond: een bedrag voor het gilde en een gulden voor de armen. Ook in Tiel werd het toegangsgeld opgesplitst. De gildebrieven van ambachtsgilden in Tiel laten echter zien dat de gilden aldaar nog een stap verder gingen en het toegangsgeld nog meer opsplitsten. Wilde iemand bijvoorbeeld lid worden van het schoenmakersgilde in Tiel, dan moest de betreffende persoon 16 gulden en 6 stuivers betalen.¹⁵⁴ Daarvan ging 12 gulden naar het gilde, 1 gulden en 10 stuivers naar een bord in de kerk, 1 gulden en 12 stuivers naar de gildedekens, 12 stuivers naar de armen en kreeg de gildeknecht van het gilde tenslotte ook nog 12 stuivers.¹⁵⁵ Het is mogelijk dat in Rhenen bijvoorbeeld de gildedekens ook nog een bepaald deel van het toegangsgeld kregen. Dat staat echter niet vermeld in de gildebrieven.

Tabel 4.1.3 laat zien dat het eigenlijk niet correct is om in alle gevallen te spreken van *toegangsgelden*. De gildebrief van het Tielse smedengilde bepaalde namelijk dat burgers die lid wilden worden van het betreffende gilde 2 oude gouden Franse schilden moesten betalen maar ook een halve ton bier moesten geven.¹⁵⁶ Iets soortgelijks is te zien bij het zakkendragersgilde uit Tiel. Allen die lid wilde worden van dit gilde, moesten onder andere een ton Nijmeegse mol, oftewel een ton bier uit Nijmegen, geven.¹⁵⁷

De hoogte van toegangsgelden bedroeg in Rhenen maximaal 13 gulden. Dit gold, zoals hiervoor al bleek, voor buitenstaanders die lid wilde worden van het bakkersgilde.¹⁵⁸ Dit bedrag was ruim 3 keer zo hoog als het laagste tarief, dat de zonen van leden van het bakkersgilde moesten betalen, te weten 4 gulden.¹⁵⁹ Dergelijke verschillen komen in mindere mate voor bij de gilden in Tiel. Aspi-

¹⁵³ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 44.

¹⁵⁴ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 69-70.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 1.

¹⁵⁷ Ibidem, 7.

¹⁵⁸ RHC ZOU, T00152, nr. 111D1, Gildebrief van het gilde te Rhenen, 1683, 1757 (omslag) en Reg. 148 x en 173.

¹⁵⁹ Ibidem.

rant-bakkers moesten in Tiel bijvoorbeeld, als zij buitenstaander waren, wel 2 keer zoveel betalen. Dat was dan echter 4 gulden in plaats van de 2 gulden die zonen van gilde-leden en burgers moesten betalen.¹⁶⁰ Hiervoor bleek al dat het schoenmakersgilde een tarief had van 16 gulden en 6 stuivers. Dat was wel een tarief dat voor iedereen gold.¹⁶¹

In de gildebrief van het bakkersgilde staan leergelden vermeld.¹⁶² Opvallend genoeg ontbreken die in de gildebrief van het bakkersgilde in Tiel. Er is voor deze scriptie niet alleen gekeken naar de kopie van het laatstgenoemde gildebrief maar ook naar de originele getranscribeerde charter. Ook daar wordt niet gesproken van leergelden.¹⁶³ De gildebrief uit 1623 noemt wel oudere 'doorgestoken' gildebrieven die hun waarde bleven behouden.¹⁶⁴ Mogelijk stonden de leergelden in deze oudere gildebrieven. Deze gedachte wordt ondersteund door het feit dat in de brief uit 1623 gesproken wordt over regels die in de oude brieven niet geregeld zijn.¹⁶⁵

Ten laatste valt op dat er bij sommige gilden meerdere categorieën zijn dan alleen de categorieën 'zonen van gildeleden', 'burgers' en 'buitenstaanders'. Zo heeft het bakkersgilde uit Rhenen een apart tarief voor zij die trouwen met de weduwe van een lid van het bakkersgilde, te weten 4 gulden.¹⁶⁶ Dit bedrag stond in 1683 gelijk aan ongeveer 3 daglonen en was een stuk lager dan de 13 gulden die buitenstaanders gewoonlijk moesten betalen om lid te worden van het bakkersgilde. Mogelijk werd met het aparte tarief voor weduwen de bevolking gesteund. Ervan uitgaande dat een huwelijk tussen een bakkersweduwe en een buitenstaander ook onder 'trouwen met weduwe' viel – de gildebrief geeft daarover geen uitsluitel – zou dit namelijk positief kunnen zijn voor de inwoners van Rhenen. Buitenstaanders huwden zo immers sneller met een weduwe dan dat ze voor zichzelf zouden gaan beginnen in Rhenen. Daardoor kon het bedrijf van de overleden bakker voortgezet worden en verviel de weduwe minder snel in armoede.

¹⁶⁰ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 49.

¹⁶¹ Ibidem, 69-70.

¹⁶² RHC ZOU, T00152, nr. 111D1, Gildebrief van het gilde te Rhenen, 1683, 1757 (omslag) en Reg. 148 x en 173.

¹⁶³ RAR Tiel, T0001, nr. 1798. Online raadpleegbaar op de website van het RAR (<http://regionaalarchiefrivierenland.nl>).

¹⁶⁴ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 49

¹⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶ RHC ZOU, T00152, nr. 111d1, Gildebrief van het gilde te Rhenen, 1683, 1757 (omslag) en Reg. 148 x en 173.

TABEL 4.1.2 | Toegangsgelden van het smeden- en zakkendragersgilde in Tiel

AMBACHT	LEER/IN-SCHRIJFGELD	CATEGORIE	Toegangsgeld	Toegangsgeld in daglonen		
Smedengilde 1583 en 1723 ¹⁶⁷	Leergeld	Zoon lid gilde	0,50 OGF ¹⁶⁸	NNB	NNB	
		Burger	0,50 OGF	NNB	NNB	
		Buitenstaander	0,50 OGF	NNB	NNB	
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	2,00 OGF+ Halve ton bier	NNB	NNB	
		Burger	2,00 OGF+ Halve ton bier	NNB	NNB	
		Buitenstaander	4,00 OGF+ Hele ton bier	NNB	NNB	
Zakkendragers- gilde 1628, 1642 en 1712	Leergeld	Zoon lid gilde	GI	GI	GI	GI
		Burger	GI	GI	GI	GI
		Buitenstaander	GI	GI	GI	GI
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	Ton Nijmeegse mol t.w.v. 5,00+0,50	4,84+0,48	4,66+0,47	4,18+0,42
		Burger	Ton Nijmeegse mol t.w.v. 5,00+0,50	4,84+0,48	4,66+0,47	4,18+0,42
		Buitenstaande	Ton Nijmeegse mol t.w.v. 5,00+0,50	4,84+0,48	4,66+0,47	4,18+0,42

TOELICHTING

Ook deze tabel dient ertoe om een aantal gegevens die in de tekst zijn genoemd te verduidelijken. Zie de tabellen 4.3.1 en 4.3.2 voor een nadere toelichting en verantwoording op de gegevens in deze tabel.

¹⁶⁷ De kopie van de gildebrieff is gemaakt in 1780. Als dat betekent dat de gildebrieff ook dan nog gold, zijn de tarieven over een nog langere periode gelijk gebleven.

¹⁶⁸ OGF staat voor de munteenheid 'oude gouden Franse schilden'.

TABEL 4.1.3 | Vergelijking Rhenen en Tiel

AMBACHT	LEER/INSCHRIJF GELD	CATEGORIE	Rhenen		Tiel	
			Toegangsgeld	Toegangsgeld in daglonen	Toegangsgeld	Toegangsgeld in daglonen
Kleermakers- gilde <i>1604 en 1618</i>	Leergeld	Zoon lid gilde	0,75	1,17	1,40	1,95
		Burger	1,00	1,56	1,40	1,95
		Buitenstaander	1,25	1,95	1,40	1,95
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	3,00*	3,49	3,00+3,00	3,00+3,00
		Burger	4,00*	4,65	3,00+3,00	3,00+3,00
		Buitenstaander	6,00*	6,98	3,00+3,00	3,00+3,00
Bakkersgilde <i>1683 en 1638</i>	Leergeld	Zoon lid gilde	0,00	0,00	GI	GI
		Burger	2,00	2,09	GI	GI
		Buitenstaander	2,00	2,09	GI	GI
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	3,00+1,00	2,45+0,82	2,00+2,00	1,86+1,86
		Burger	6,00+1,00	4,89+0,82	4,00+2,00	4,80+1,86
		Buitenstaander	12,00+1,00	9,78+0,82	4,00+2,00	4,80+1,86
		Trouwen met weduwe ¹⁶⁹	3,00+1,00	2,45+0,82		
Schoenma- kersgilde <i>1761 en 1731</i>	Leergeld	Zoon lid gilde	0,50	0,58	0,00*	0,00
		Burger	GI	GI	0,50	0,71
		Buitenstaander	1,00	1,15	0,50	0,00
		Wezen en armen ¹⁷⁰			0,00	0,71
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	4,00+1,00	3,20+0,80	12,00+1,50+1,60+0,60+0,60	9,99+1,24+1,32+0,49+0,49
		Burger	6,00+1,00	4,78+0,80	12,00+1,50+1,60+0,60+0,60	9,99+1,24+1,32+0,49+0,49
		Buitenstaander	8,00+1,00	6,38+0,80	12,00+1,50+1,60+0,60+0,60	9,99+1,24+1,32+0,49+0,49

TOELICHTING

Zie de tabellen 4.2.1 en 4.3.1 voor een toelichting en verantwoording van de gegevens in deze tabel.

¹⁶⁹ Deze categorie kwam alleen in Rhenen voor.

¹⁷⁰ Deze categorie kwam alleen in Tiel voor.

§4.3 Burgerschap

Over het algemeen kon men alleen lid worden van een gilde wanneer men burger was van de stad waarin het gilde zich bevond. De in 1638 geampliceerde kopie van het kleermakersgilde in Tiel uit 1597 lijkt deze eis echter niet te bevatten.¹⁷¹ Net als bij het Tielse bakkersgilde wordt echter verwezen naar een eerdere gildebrief uit 1575. De geraadpleegde kopie uit 1638 lijkt daarbij een aanvulling of wijziging te zijn van de gildebrief uit 1575.¹⁷² Zo wordt in de eerstgenoemde brief gezegd dat de meesterproef anders wordt dan in 1575.¹⁷³ Wellicht stond in de gildebrief uit 1575 de eis van het hebben van burgerschap.

Wat hield het verkrijgen van burgerschap in? Voor Rhenen kan gekeken worden naar de al eerder genoemde stadsordonnantie die keizer Karel V in 1546 aan deze stad had gegeven.¹⁷⁴ Deze ordonnantie bleef namelijk ook gelden in de zeventiende en de achttiende eeuw, de tijd waarin de ambachtsgilden werden opgericht en bestonden.¹⁷⁵ Artikel 163 van deze ordonnantie heeft in de geraadpleegde bron, een kopie uit 1680, als opschrift ‘Van Borger te worden’ en luidt:

Soo wie van buten binnen Rhenen komt woenen / ende Borger van Rhenen begeert te wesen / sal komen voor Schout / Borgemeesteren ende Schepenen / ende laten hem in schrijven eedt te doen / ende betalen die gerechtigheden daer toe staende / te weten / twaalf stuyvers tot profijt van der Stad /daer van die Secretaris gehouden sal wesen register te houden / ende tepchenen den dagh ende date wanneer 't geschiet / daer van hij hebben sal van eenen iegelicken drie stuijvers / ende wie een Jaer ende dach woonde / sonder vuer ende licht te houden / sal zijn Borgerschap verliesen.¹⁷⁶

Uit het citaat blijkt dus dat iemand die burger van Rhenen wilde worden, een eed moest zweren en twaalf stuivers, oftewel 0,60 gulden moest betalen. Dat was niet hoog. Een buitenstaander was veel meer kwijt voor het toegangsgeld dat voor het schoenmakersgilde bijvoorbeeld 9 gulden bedroeg.

Waarschijnlijk heeft ook Tiel een bepaling gehad waarin eisen werden gesteld aan het verkrijgen van burgerschap. Die heb ik vooralsnog echter niet gevonden. In *De geschiedenis van Tiel* wordt erop gewezen dat een burger een eed moest afleggen en dat degene die burger wilde worden ‘moest bewijzen in goeden doen te zijn, zowel qua gedrag als financieel’. Het laatste moest worden aangetoond door het betalen van een geldbedrag.¹⁷⁷ In het genoemde boek wordt helaas niet aangegeven hoe hoog het betreffende geldbedrag is geweest.

Van Tiel is een kalendarium, oftewel een geschiedschrijving aan de hand van jaartallen, gepubliceerd.¹⁷⁸ In dit kalendarium staan niet expliciet regels over

¹⁷¹ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 43-47.

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 43.

¹⁷⁴ *Ordonnantie der stad Rhenen*.

¹⁷⁵ *Ordonnantie der stad Rhenen*; W.H. Strous, ‘Rijk en arm in het Rhenen van 1748’, 258.

¹⁷⁶ *Ordonnantie der stad Rhenen*, 50.

¹⁷⁷ E.J.Th.A.M.A. Smit en H.J. Kers, *De geschiedenis van Tiel* (Tiel 2001) 49.

¹⁷⁸ E. Smit en H.J. Kers, *Kalendarium van Tiel* (Tiel 1993-2001).

burgerschap vermeld. Dat neemt niet weg dat het kalendarium wel andere relevante informatie verschaft. Er zijn in Tiel bijvoorbeeld, blijkens dit overzichtswerk, twee soorten burgerschap geweest. Op 19 september 1708 besluit de Tielse magistraat namelijk dat schippers die het grootburgerschap willen hebben, geen 30 gulden maar 100 gulden moesten betalen.¹⁷⁹ Bij 10 september 1749 staat in het kalendarium vermeldt dat het burgerschap gratis wordt verleend maar dat wel de rechten van een secretaris door de aanvrager betaald moesten worden. Deze rechten zouden 3 gulden hebben bedragen.¹⁸⁰

Ervan uitgaande dat het laatstgenoemde burgerschap voldoende was om lid te worden van een ambachtsgilde, was de drie gulden van Tiel wel meer dan de 12 stuivers die in Rhenen betaald moesten worden. Desondanks moesten mensen die lid wilde worden van bijvoorbeeld het kleermakersgilde in Tiel in 1761 nog altijd 6 gulden betalen, twee keer zoveel als wat voor het burgerschap moest worden betaald.

In *De geschiedenis van Tiel* wordt erop gewezen dat katholieken in de achttiende eeuw geen burger konden worden, in tegenstelling tot in Rhenen het geval lijkt te zijn geweest.¹⁸¹ Het kalendarium wijst erop dat op 12 maart 1760 een grote groep gildebreders en burgers daartegen bezwaar maakten.¹⁸² Dit alles maakt het burgerschap, ondanks het lage tarief, een belangrijke beperking om lid te worden van Tielse ambachtsgilden. Overigens blijkt uit het kalendarium ook dat in 1780 een jood, Isaac Hijmans, lid wilde worden van het kramersgilde maar dat hij werd geweigerd. Dat suggereert dat ambachtsgilden wellicht ook geen joden toelieten.¹⁸³

§4.4 Meesterproef

Over het algemeen moesten aspirant-gildeleden een meesterproef doen. Opvallend genoeg lijken echter de gildebrieven van het schoenmakersgilde in Rhenen en het smeden- en het bakkersgilde in Tiel niets te zeggen over het doen van meesterproeven.¹⁸⁴ Als het gaat om de gildebrief van het bakkersgilde, is het goed om te beseffen, dat zoals gezegd, in de betreffende gildebrief wordt gesproken van twee oudere gildebrieven die hun waarde blijven behouden.¹⁸⁵ Mogelijk wordt in die oudere gildebrieven, waarvan mij niet bekend is of die zich ook in de archieven bevinden, gesproken van een meesterproef.

¹⁷⁹ Smit en Kers, *Kalendarium van Tiel VIIb*, 18.

¹⁸⁰ Smit en Kers, *Kalendarium van Tiel VIIb*, 8.

¹⁸¹ Smit en Kers, *De geschiedenis van Tiel*, 107. Voor Rhenen zie: H. P. Deys, A.J. de Jong en B.W. van Laar, 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners; Het pand van garage Van de Horst', *Oud Rhenen* 35 (2016) 2, 21-30, aldaar 23-24.

¹⁸² Smit en Kers, *Kalendarium van Tiel VIIb*, 36.

¹⁸³ Smit en Kers, *Kalendarium van Tiel VIIc*, 4-5.

¹⁸⁴ RHC ZOU, T0001, nr. 111e1, Gildebrief voor het gilde te Rhenen, 1761. Reg. 174. en RAR Tiel, T0001, nr. 99, 1 e.v. en 48 e.v.

¹⁸⁵ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 49.

De voorgenoemde verklaring gaat echter niet op voor het Rhenense schoenmakers- en het Tielse smedengilde. Daarin wordt namelijk niet gesproken over oudere gildebrieven.¹⁸⁶ Zijn de vereisten ten aanzien van de gildeproeven bij deze ambachtsgilden misschien in een ander document te vinden? Een aanwijzing dat dit waar zou kunnen zijn, blijkt uit het feit dat er voor het Tielse bakkersgilde ook andere documenten zijn, waarin wordt ingegaan op de meesterproef voor bakkers.¹⁸⁷ Helaas was het niet meer mogelijk om ook die te bestuderen voor deze scriptie.

Het is interessant om te kijken naar de meesterproeven voor de kleermakers- en droogscheerdersgilden in Rhenen en Tiel. De Rhenense meesterproef voor kleermakers bestaat blijkens de kopie uit 1761 uit het vervaardigen van 'vier stucken werckx', twee mannen- en twee vrouwenkledingstukken, 'van behoorlicke breete hebbende het geheele fatsoen met de wol neergaande' waaraan geen 'half vierde el lakens zal ontbreken of overschieten'.¹⁸⁸ In Tiel moesten kleermakers drie stucken werk maken. Daarbij mochten ze kiezen uit zes kledingstukken. Er werden bij het Tielse kleermakersgilde verder geen eisen gesteld zoals dat er geen stuk laken aan mocht ontbreken, zoals dat in Rhenen wel het geval was.¹⁸⁹

§4.5 Tussenconclusie

In paragraaf 4.2 bleek dat de toegangsgelden voor ambachtsgilden in Rhenen en Tiel niet hoog waren. Wanneer echter alleen gekeken wordt naar de toegangsgelden, kan een vertekend beeld ontstaan. Uit paragraaf 4.3 bleek namelijk dat katholieken geen burger van Tiel konden worden en joden wellicht geen lid van Tielse ambachtsgilden. De gildebrieven lijken weinig informatie te verschaffen over meesterproeven. Dit kan erop wijzen dat de meesterproef geen grote drempel vormde voor aspirant gilde-leden. Tegelijkertijd dient gerealiseerd te worden dat een gildebrief niet de enige bron is die informatie verschaft over de openheid van gilden en dat het nog altijd de vraag is hoe open gilden in de praktijk waren.

¹⁸⁶ RHC ZOU, T0001, nr. 111e1, Gildebrief voor het gilde te Rhenen, 1761. Reg. 174. en RAR Tiel, T0001, nr. 99, 1 e.v.

¹⁸⁷ RAR Tiel, T0001, nr. 1799.

¹⁸⁸ Zie: RHC ZOU, T00152, nr. 111a1 Gildebrief van het gilde te Rhenen, 1761 (omslag).

¹⁸⁹ RAR Tiel, T0001, nr. 99, 43.

TABEL 4.2.1 | Toegangsgelden van ambachtsgilden in Rhenen

AMBACHT	LEER/IN-SCHRIJF-GELD	CATEGORIE	Toegangsgeld	Toegangsgeld in daglonen	
Kleermakersgilde 1604 en 1761	Leergeld	Zoon lid gilde	0,75	1,17	0,87
		Burger	1,00	1,56	1,15
		Buitenstaander	1,25	1,95	1,44
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	3,00*	3,49	2,39
		Burger	4,00*	4,65	3,19
		Buitenstaander	6,00*	6,98	4,78
Bakkersgilde 1683 en 1757	Leergeld	Zoon lid gilde	0,00	0,00	0,00
		Burger	2,00	2,09	2,31
		Buitenstaander	2,00	2,09	2,31
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	3,00+1,00	2,45+0,82	2,41+0,80
		Burger	6,00+1,00	4,89+0,82	4,81+0,80
	Buitenstaander	12,00+1,00	9,78+0,82	9,63+0,80	
	Trouwen met weduwe	3,00+1,00	2,45+0,82	2,41+0,80	
Schoenmakersgilde 1761	Leergeld	Zoon lid gilde	0,50	0,58	
		Burger	GI	GI	
		Buitenstaander	1,00	1,15	
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	4,00+1,00	3,20+0,80	
Burger		6,00+1,00	4,78+0,80		
	Buitenstaander	8,00+1,00	6,38+0,80		

TABEL 4.2.2 | Toegangsgelden van overige beroepsgilden in Rhenen

BEROEP	LEER/INSCHRIJF-GELD	CATEGORIE	Toegangsgeld	Toegangsgeld in daglonen
Kramersgilde 1641	Leergeld	Zoon lid gilde	GI	GI
		Burger	GI	GI
		Buitenstaander	GI	GI
Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	Burger	4,00+0,72*	3,72+0,76
		Burger	8,00+0,72*	7,45+0,76
		Buitenstaander	12,00+0,72*	11,17+0,76
Schippersgilde 1650	Leergeld	Zoon lid gilde	1,00	1,02
		Burger	1,00	1,02
		Buitenstaander	1,00	1,02
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	12,00+1,00	10,21+0,85
		Burger	12,00+1,00	10,21+0,85
	Buitenstaander	12,00+1,00	10,21+0,85	

TOELICHTING BIJ DE TABELLEN 4.1.1 EN 4.1.2

Voor de duidelijkheid zijn de ambachtsgilden en andere beroepsgilden apart weergegeven in de tabellen 4.1.1 en 4.1.2. In de kolom AMBACHT staat het soort gilden vermeldt met daaronder het jaar waaruit de gildebrieff komt. Van het kleermakers- en bakkersgilde zijn twee kopieën overgeleverd. De gildebrieven van beide gilden leverden in ieder geval als het gaat om de toegangsgelden dezelfde bedragen op en worden dus niet apart vermeldt. Alle bedragen zijn, tenzij anders vermeldt, in carolusgulden. Voor de berekening van het toegangsgeld in daglonen: zie de toelichting bij tabel 2.2. Er is voor gekozen om de toegangsgelden van Rhenen te vergelijken met de lonen in de Westelijke Nederlanden omdat die lonen onder andere berekend zijn met gegevens uit Utrecht, de stad waarvan de bisschop ook zeggenschap had over Rhenen. Bronnen: De Vries en van der Woude, *The First Modern Economy*, 610-630 en RHC ZOU, T00152, nr. 111A1, B2, C2, D1 en E.

TABEL 4.3.1 | Toegangsgelden van ambachtsgilden in Tiel

AMBACHT	LEER/IN-SCHRIJFGELD	CATEGORIE	Toegangsgeld	Toegangsgeld in daglonen		
Smedengilde 1583 en 1723 ¹⁹⁰	Leergeld	Zoon lid gilde	0,50 OGF ¹⁹¹	NNB	NNB	
		Burger	0,50 OGF	NNB	NNB	
		Buitenstaander	0,50 OGF	NNB	NNB	
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	2,00 OGF+ Halve ton bier	NNB	NNB	
		Burger	2,00 OGF+ Halve ton bier	NNB	NNB	
		Buitenstaander	4,00 OGF+ Hele ton bier	NNB	NNB	
Kleermakersgilde 1618 en 1761	Leergeld	Zoon lid gilde	1,40	1,95	1,62	
		Burger	1,40	1,95	1,62	
		Buitenstaander	1,40	1,95	1,62	
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	3,00+3,00	3,00+3,00	2,39+2,39	
		Burger	3,00+3,00	3,00+3,00	2,39+2,39	
		Buitenstaander	3,00+3,00 ¹⁹²	3,00+3,00	2,39+2,39	
Bakkersgilde 1597 en 1638	Leergeld	Zoon lid gilde	GI	GI	GI	
		Burger	GI	GI	GI	
		Buitenstaander	GI	GI	GI	
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	2,00+2,00	2,40+2,40	1,86+1,86	
		Burger	4,00+2,00	4,80+2,40	4,80+1,86	
		Buitenstaander	4,00+2,00	4,80+2,40	4,80+1,86	
Timmerliedengilde 1644, 1671 en 1725 ¹⁹³	Leergeld	Zoon lid gilde	2,00+0,50+0,30 ¹⁹⁴	2,30+0,57+0,34	2,13+0,53+0,32	2,22+0,56+0,33
		Burger	2,00+0,50+0,30	2,30+0,57+0,34	2,13+0,53+0,32	2,22+0,56+0,33
		Buitenstaander	2,00+0,50+0,30	2,30+0,57+0,34	2,13+0,53+0,32	2,22+0,56+0,33
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	2,50	2,20	2,03	2,07
		Burger	5,00	4,40	4,02	4,15
		Buitenstaander	5,00	4,40	4,02	4,15
Schoenmakersgilde 1681 en 1731	Leergeld	Zoon lid gilde	0,00	0,00	0,00	
		Burgers	0,50	0,71	0,71	
		Armen en wezen	0,00	0,00	0,00	
		Buitenstaanders	0,50	0,71	0,71	
		Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	12,00+1,50+1,60+0,60+0,60	9,78+1,22+1,30+0,49+0,49	9,99+1,24+1,32+0,49+0,49
Burgers	12,00+1,50+1,60+0,60+0,60		9,78+1,22+1,30+0,49+0,49	9,99+1,24+1,32+0,49+0,49		
Buitenstaanders	12,00+1,50+1,60+0,60+0,60		9,78+1,22+1,30+0,49+0,49	9,99+1,24+1,32+0,49+0,49		

¹⁹⁰ De kopie van de gildebrieff is gemaakt in 1780. Als dat betekent dat de gildebrieff ook dan nog gold, zijn de tarieven over een nog langere periode gelijk gebleven.

¹⁹¹ OGF staat voor 'oude gouden Franse schilden'.

¹⁹² Wanneer iemand lid wilde worden en niet bekwaam werd gevonden, moest die persoon ook 4 gulden ten behoeve van de dekens en de proefmeesters.

¹⁹³ Onder de kopie staat ook: 'Amplicatie 24de resolutiën van den 14 oktober 1785 op den gildebrieff. Mogelijk gold de gildebrieff en dus de toegangsgelden ook nog in 1785.

¹⁹⁴ In de gildebrieff wordt gesproken van 'leerknecht'. Er wordt van uitgegaan dat hiermee 'leerjongen' mee bedoeld wordt, temeer omdat er verder niet gesproken lijkt te worden van leerjongens.

TABEL 4.3.2 | Toegangsgelden van overige beroepsgilden in Tiel

BEROEP	LEER/IN-SCHRIJFGELD	CATEGORIE	Toegangsgeld		Toegangsgeld in daglonen		
Zakken- dragersgil- de 1628, 1642 en 1712	Leergeld	Zoon lid gilde Burger Buitenstaander	GI GI GI	GI GI GI	GI GI GI	GI GI GI	GI GI GI
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	Ton Nijmeegse mol t.w.v. 5,00+0,50	4,84+ 0,48	4,66+ 0,47	4,18+ 0,42	
		Burger Buitenstaander	Ton Nijmeegse mol t.w.v. 5,00+0,50 Ton Nijmeegse mol t.w.v. 5,00+0,50	4,84+ 0,48 4,84+ 0,48	4,66+ 0,47 4,66+ 0,47	4,18+ 0,42 4,18+ 0,42	
Kramers- gilde 1635	Leergeld	Zoon lid gilde Burger Buitenstaander	GI GI GI	GI GI GI			
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	3,00+0,50+0,30+0,08*	2,71+0,45+0,27+0,07			
Burger Armen		3,00*+1,00+0,30+0,08 0,00*	2,71+0,90+0,27+0,07 0,00				
Buitenstaander		6,00+1,00+0,60+0,15*	5,43+0,90+0,54+0,14				
Schippers- en koren- kopersgil- de 1433	Leergeld	Zoon lid gilde Burger Buitenstaander	GI GI GI	GI GI GI			
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	1,00 VG ¹⁹⁵	GI			
Burger		1,00 VG	GI				
Buitenstaander		1,00 VG	GI				
Schippers- en koren- kopersgil- de 1634*	Leergeld	Zoon lid gilde	0,50	0,52			
		Burger	0,50	0,52			
		Buitenstaander	1,00	1,05			
	Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	3,00+0,60	2,91+0,58			
Burger		3,00+0,60	2,91+0,58				
Buitenstaander Trouwen met een gildebrouder		6,00+0,60 4,00+0,60	5,81+0,58 3,87+0,58				
Voerlie- dengilde 1659	Leergeld	Zoon lid gilde	GI	GI			
		Burger	GI	GI			
		Buitenstaander	GI	GI			
Inschrijfgeld	Zoon lid gilde	3,00+1,50+0,30	3,17+1,59+0,32				
	Burger	3,00+1,50+0,30	3,17+1,59+0,32				
	Buitenstaander	3,00+1,50+0,30	3,17+1,59+0,32				

TOELICHTING BIJ DE TABELLEN 4.2.1 EN 4.2.2

Voor de duidelijkheid zijn ook voor Tiel de ambachtsgilden en andere beroepsgilden apart weer-gegeven in de tabellen 4.1.1 en 4.1.2. Zie ook de toelichting bij tabellen 4.1.1 en 4.1.2. Er is gekozen om de toegangsgelden van Tiel ook te vergelijken met de daglonen in de Westelijke Nederlanden omdat Tiel meer westelijk ligt dan Rhenen. Gezien het feit dat Tiel dichterbij de steden lag waarvan de gegevens zijn gebruikt om gemiddelde daglonen te berekenen van de Oostelijke Nederlanden, was het echter ook verdedigbaar geweest om de toegangsgelden van Tiel om te rekenen naar gemiddelde daglonen in de Oostelijke Nederlanden. Gezien het feit dat de daglonen in de Oostelijke en de Westelijke Nederlanden relatief dicht bij elkaar liggen, zal het echter niet veel uitmaken waarmee de toegangsgelden worden vergeleken. De toegangsgelden voor Tiel zijn te vinden in: T0001, nr. 99, 1, 7, 18, 27, 40-41, 43-44, 49, 57-58, 62, 69-70 en 101.

¹⁹⁵ Vlaamse Gulden.

HOOFDSTUK 5 | Rhenen en Tiel in perspectief

§5.1 Introductie

Hoe verhouden de bevindingen van Rhenen en Tiel zich met het onderzoek naar openheid van gilden zoals dat in de secundaire literatuur is te vinden? Die vraag wordt behandeld in dit hoofdstuk. In de eerste plaats wordt gekeken naar de opkomst van beroepsgilden in Rhenen en Tiel. Vervolgens wordt in paragraaf 5.3 gekeken naar de toegangseisen die golden voor ambachtsgilden in Rhenen. Ten derde wordt gepoogd om de overeenkomsten en verschillen tussen enerzijds Rhenen en Tiel en anderzijds de Lage Landen te verklaren. In de afsluitende paragraaf wordt bezien wat deze scriptie laat zien over de betrouwbaarheid van gildebrieven als bron.

§5.2 Opkomst

Uit hoofdstuk 2 bleek dat er een aantal factoren zouden zijn geweest die het bestaan van beroepsgilden hebben beïnvloed.¹⁹⁶ De opkomst van steden zou ervoor hebben gezorgd dat er voldoende beroepsgenoten waren die voor een langere tijd op dezelfde plaats bleven wonen. De Reformatie zou vervolgens het sociaal-godsdienstige karakter van beroepsgilden hebben aangetast. Tenslotte zou ook de overheid en de economie het voorkomen van beroepsgilden hebben beïnvloed. Overheden lieten immers beroepsgilden toe om de economie van hun stad te beschermen. Een ander opmerkelijk gegeven is het feit dat het aantal gilden en de bevolking in Republiek toenam ten tijde van de Gouden Eeuw, een periode waarin het handelskapitalisme opkwam.

Er zijn twee redenen om aan te nemen dat de bevindingen van de Lage Landen niet geheel opgaan voor Rhenen en Tiel. Ten eerste is het (opnieuw) oprichten van beroepsgilden in Rhenen wel beïnvloed door de Reformatie maar dan op een andere manier dan hiervoor is beschreven. De Reformatie zorgde er voor dat Rhenen haar positie als bedevaartsoord verloor en daardoor in economisch opzicht niet zoveel meer te betekenen had. Ten gevolge daarvan zou het stadsbestuur van Rhenen zijn overgegaan tot het (opnieuw) oprichten van beroepsgilden.

Ten tweede was er in Rhenen en Tiel weinig merkbaar van een Gouden Eeuw. Rhenen groeide bijvoorbeeld nauwelijks in de periode waarin haar ambachtsgilden bestonden en/of werden opgericht. Het is dan ook niet mogelijk om, zoals de secundaire literatuur suggereert, te stellen dat het aantal ambachtsgilden toenam doordat de bevolking van Rhenen en Tiel groeide.

Desondanks lijkt het toch zo te zijn dat zowel in Rhenen als in Tiel het stadsbestuur heeft geprobeerd om de stedelijke economie te beschermen door

¹⁹⁶ Voor de vindplaatsen van de gegevens die in dit hoofdstuk worden genoemd: zie de voorgaande hoofdstukken.

het oprichten van gilden, zoals dat meer gebeurde in de Lage Landen. In hoofdstuk 3 is in verband daarmee gesteld dat de stadsbesturen wellicht daarom het voor buitenstaanders moeilijker zou hebben gemaakt om lid te worden van een gilde in de genoemde steden. Hoofdstuk 4 heeft echter duidelijk gemaakt dat, alhoewel er regelmatig onderscheid werd gemaakt tussen buitenstaanders, zonen van gildemeesters en burgers, de drempels over het algemeen laag waren. Daar wordt in de volgende paragraaf nader op ingegaan.

§5.3 Lage drempels

In deze scriptie ligt het accent op de toegangsgelden. Dit omdat de gildebrieven juist daarover belangrijke informatie verschaffen. Bovendien was er met betrekking tot de toegangsgelden goed vergelijkingsmateriaal voorhanden, te weten informatie uit een aantal Hollandse en Zeeuwse steden en de stad Arnhem.

In de tabellen 2.2-2.5 zijn de leer- en inschrijfgelden van de genoemde steden weergegeven. Wanneer die tabellen bestudeerd worden vallen, zoals in hoofdstuk 2 al bleek, een aantal zaken op. Allereerst kende het kleermakersgilde in Amsterdam relatief hoge inschrijfgelden voor zij die geen zonen van gildemeesters waren. In 1600 bedroeg het tarief voor deze categorie weliswaar nog 5,81 gulden maar in 1640 werd dat 30 en in 1720 zelfs 55 gulden. Bovendien is een verandering van de tarieven ook merkbaar bij bijvoorbeeld het timmerliedengilde in Goes. Het tarief van dat gilde bedroeg voor iedereen die lid wilde worden in respectievelijk 1720 en 1750 10,50 en 12 gulden.

Wanneer de tarieven van de Lage Landen vergeleken worden met die van Rhenen en Tiel, valt ten eerste op dat de bedragen in de laatstgenoemde steden over het algemeen relatief laag waren. Het Tielse kleermakersgilde vroeg aan iedereen bijvoorbeeld slechts 6 gulden. Wat dat betreft is het passend om te spreken van 'Laag in de Lage Landen', zoals de titel van deze scriptie luidt. Ten tweede is er in de gildebrieven van ambachtsgilden in Rhenen en Tiel geen verandering in tarieven door de tijden heen merkbaar. Zowel in 1597 als in 1638 moesten buitenstaanders bijvoorbeeld 6 gulden betalen om lid te worden van het bakkersgilde in Tiel. Als derde is het opmerkelijk dat er in Tiel bij het smeden- en het zakkendragersgilde deels in natura moest worden betaald. Dat is een gegeven dat niet lijkt voor te komen in de bestudeerde secundaire literatuur. Tenslotte is het opvallend dat de inschrijfgelden in Tiel soms behoorlijk werden uitgesplitst, in tegenstelling tot de bestudeerde steden in Holland en Zeeland en de stad Arnhem. In het geval van het schoenmakersgilde werd er in de gildebrief zelfs gesproken van een tarief dat bestond uit vijf verschillende bedragen.

De tarieven van het stadsburgerschap waren volgens Panhuysen niet hoog. Ze zouden maximaal een bedrag ter hoogte van twee maandlonen van een ambachtsman bedragen. Er waren echter wel andere lastiger drempels. Het burgerschap werd bijvoorbeeld onthouden aan mensen die een verkeerd geloof aanhingen. De bevindingen van Rhenen en Tiel stemmen overeen met het alge-

mene beeld. Het burgerschap was in Tiel bijvoorbeeld 3 gulden maar werd onthouden aan katholieken.

Over de meesterproef lijken gildebrieven over het algemeen weinig informatie te verschaffen. Ook dit lijkt zichtbaar te zijn bij bijvoorbeeld het kleermakersgilde in Rhenen en Tiel. Beiden bevatten eigenlijk alleen het vereiste om een aantal mannen- en vrouwenkledingstukken te vervaardigen.

§5.4 Verklaring

Hiervoor is opgemerkt dat de toegangsgelden in Rhenen en Tiel relatief laag waren. Waarom? Uit hoofdstuk 3 bleek dat de economische situatie tijdens het bestaan van de ambachtsgilden in Rhenen niet zo best was. De stad zou zelfs tijdenlang op het randje van de ondergang hebben geleefd. Mogelijk verklaart dit dat de toegangsgelden niet zo hoog waren. De bewoners van Rhenen waren bijvoorbeeld niet zo welvarend en konden een hoog toegangsgeld dan ook niet betalen. Dat bleek uit tabel 3.1. In die tabel werd onder andere zichtbaar dat 93 procent van de Rhenenaren in de laagste 4 belastingschalen viel. Onder die 93 procent zaten ook alle ambachtslieden.

Wanneer gekeken wordt naar Tiel, valt meteen op dat de verklaring voor Rhenen misschien niet helemaal juist is. Ook in Tiel waren de tarieven niet hoog. Het burgerschap vormde echter wel een belangrijke belemmering. Katholieken konden namelijk geen burger worden van Tiel. Het voorgaande maakt duidelijk dat gilden misschien wel belemmeringen voor bijvoorbeeld buitenstaanders opwierpen maar dat daarvoor niet de toegangsgelden gebruikt werden.

Het voorgaande strookt met de bevindingen van De Munck en Davids. In hoofdstuk 2 bleek immers dat ook zij van mening zijn dat de toegangsgelden van gilden in de Republiek niet gebruikt werden om toetreding tot gilden te bemoeilijken. De belemmering zat volgens hen meer in het verkrijgen van stadsburgerschap.

§5.5 Gildebrieven

In hoofdstuk 1 is erop gewezen dat gildebrieven mogelijk een niet betrouwbare bron zouden zijn. Ze zouden bijvoorbeeld strikte kwaliteitseisen bevatten die een aanwijzing leken te zijn voor het feit dat gilden een belangrijke rol speelde in het waarborgen van kwaliteit. Dergelijke eisen zouden echter zijn gebruikt als middel om de toetreding tot gilden te belemmeren. Bovendien zouden gildebrieven niet alle regels van een gilde bevatten en werd erop gewezen dat gilderegels nog niet in de praktijk hoeven nageleefd zijn.

Hoofdstuk 4 heeft duidelijk gemaakt dat deze stellingnamen van Ogilvie nuancering behoeft. De toegangseisen voor ambachtsgilden in Rhenen waren bijvoorbeeld relatief licht. Daaruit volgt dat ze ook niet werden gebruikt om de toegang tot gilden te belemmeren. Anderzijds heeft hoofdstuk 4 ook duidelijk gemaakt dat gildebrieven niet alles zeggen over de toegankelijkheid van gilden. Dat bleek alleen al hiervoor toen werd aangegeven dat katholieken geen burger

van Tiel konden worden. Dergelijke gegevens werden niet vermeldt in de gildebrieven maar hadden wel invloed op de openheid van gilden.

CONCLUSIE | Meesterproef

In het vijfde hoofdstuk is een aanzet gegeven tot de conclusie. Het is daarom niet meer nodig om een samenvatting te geven van hetgeen in deze scriptie is besproken. Er kan dus meteen overgegaan worden tot de beantwoording van de hoofdvraag die in deze scriptie centraal stond.

De vraag die beantwoord moest worden, was: in hoeverre waren de ambachtsgilden van Rhenen en Tiel open wanneer gekeken wordt naar de toegangseisen in de gildebrieven? Deze scriptie heeft uitgewezen dat het relatief gemakkelijk was om lid te worden van een ambachtsgilde in Rhenen of Tiel. De toegangsgelden bedroegen bijvoorbeeld niet meer dan 15 daglonen (schoenmakersgilde Tiel). Wanneer de resultaten van het onderzoek naar Rhenen en Tiel vergeleken worden met het beeld van de Lage Landen, valt echter op dat er een aantal verschillen zijn. De toegangsgelden in Rhenen en Tiel waren bijvoorbeeld lager dan in andere steden zoals Amsterdam.

In deze scriptie is gewezen op het rehabilitatiedebat dat er was tussen Ogilvie en Epstein. Ogilvie meende dat de gilden voornamelijk uit waren op eigen belang. Epstein betoogde daarentegen dat gilden ook economische voordelen hadden. Gilden zouden bijvoorbeeld een positieve bijdrage hebben geleverd aan technologische innovatie. Wat voor een bijdrage leveren de bevindingen uit deze scriptie aan het debat tussen onder andere Ogilvie en Epstein? Uit deze scriptie bleek dat Tielse gilden relatief gesloten waren doordat onder andere niet iedereen burger van Tiel konden worden. Dit wijst erop dat gilden inderdaad uit waren op eigen belang. Op grond van de gildebrieven van ambachtsgilden in Rhenen zou daarentegen vooralsnog gesteld kunnen worden dat de gilden in die plaats relatief open waren, hetgeen de stellingname van Ogilvie ondermijnt.

Bovendien is er in de eerste paragraaf van de inleiding stil gestaan bij de term 'instituties'. Daarbij bleek onder andere dat ook gilden instituties zijn. Binnen de Universiteit Utrecht wordt onderzoek gedaan naar de invloed van instituties op duurzame welvaart. De gilden in Rhenen en Tiel zijn opgericht in een tijd dat de beide steden er economisch gezien niet heel goed voorstonden. Opvallend genoeg lijkt de invloed van gilden op de economische ontwikkeling en de duurzame welvaart van Rhenen en Tiel beperkt te zijn geweest. Aanwijzingen dat het beter ging met de beide stedelijke economieën door de gilden, zijn er niet. Dat laat zien dat de economische invloed van ambachtsgilden in Rhenen en Tiel waarschijnlijk beperkt is geweest. Het voorgaande laat zien dat niet alleen Ogilvies' maar ook Epsteins' bevindingen – dat gilden in economisch opzicht nuttig waren – in ieder geval niet algemeen geldend zijn.

Bij de beantwoording van de hoofdvraag is echter wel voorzichtigheid geboden. Het accent lag in deze scriptie op de toegangsgelden. Het zou kunnen zijn dat het beeld van Rhenen bijgesteld wordt, wanneer gekeken wordt naar hoeveel buitenstaanders er bijvoorbeeld in de praktijk lid werden van de gilden aldaar.

Deze scriptie heeft voorts duidelijk gemaakt dat het uitmaakt wat voor bronnen er voor handen zijn. Zo kon de economische situatie in Rhenen relatief uitvoerig beschreven worden doordat er bijvoorbeeld al onderzoek was gedaan naar de belastinginkomsten van deze plaats uit 1747.

Om lid te worden van een ambachtsgilde, was een meesterproef vereist. Daarna begon voor een ambachtsman pas het echte werk. Deze bachelorscriptie kan ook worden beschouwd als een meesterproef. Het voorgaande heeft daarbij duidelijk gemaakt dat ook na deze meesterproef nog veel werk gedaan kan worden. Hoeveel buitenstaanders werden er bijvoorbeeld lid van een ambachtsgilde in Rhenen of in Tiel? Bij de archiefstukken van het Rhenense kleermakersgilde werd een kopie aangetroffen van een gildebrief van het kleermakersgilde uit Wijk bij Duurstede. Wat was de relatie tussen Rhenen en Wijk bij Duurstede? Waren zij concurrenten of werkten zij samen?

SAMMENVATTING | Laag in de Lage Landen

In deze scriptie wordt een antwoord gegeven op de vraag in hoeverre de ambachtsgilden in Rhenen en Tiel open waren wanneer gekeken wordt naar de toegangseisen die vermeldt staan in de gildebrieven uit Rhenen en Tiel.

Deze vraag is relevant om de volgende redenen. Ten eerste werd voorheen gedacht dat gilden vooral hun eigen belangen dienden. Epstein en anderen betoogden echter dat dit beeld onjuist is. Gilden zouden bijvoorbeeld positieve invloed hebben gehad op het overdragen van technische kennis door regels te stellen waaraan meesters moesten voldoen wanneer zij ambachtsgilden opleidden. Ogilvie meent nog steeds dat gilden hun eigen belang dienden. De vraag wie nu gelijk heeft, kan beantwoord worden door te kijken naar de openheid van gilden. Was het bijvoorbeeld moeilijk om toe te treden tot een gilde en was dat gilde dus relatief gesloten, dan zou dat een aanwijzing kunnen zijn dat gilden opkwamen voor hun eigen belang.

Er is al wel onderzoek gedaan naar de openheid van gilden in de Lage Landen. Dit onderzoek heeft zich echter voornamelijk beperkt tot grotere steden en steden in de gewesten Holland en Zeeland. Uit dit onderzoek komt naar voren dat gilden in de Lage Landen relatief open waren. In hoeverre gaat dat beeld ook op wanneer gekeken wordt naar Rhenen en Tiel? Werd er in Rhenen bijvoorbeeld gepoogd om buitenstaanders uit te sluiten van gildelidmaatschap zodat daardoor de gildeleden werden beschermd? Dat dit niet onlogisch zou zijn, blijkt uit het feit dat Rhenen in economisch opzicht niet veel voorstelde.

De hoofdvraag wordt beantwoord met behulp van vijf deelvragen. Die deelvragen worden behandeld in de hoofdstukken 1 tot en met 5. In het eerste hoofdstuk worden gilden in navolging van Prak gedefinieerd als: 'government-licensed local organisations of industrial producers'. Vervolgens wordt in dat hoofdstuk nader ingegaan op het debat over gilden. Daarbij blijkt dat gildebrieven niet een representatief beeld hoeven te geven over de openheid van gilden. Gilderegels uit gildebrieven hoefden bijvoorbeeld nog niet te worden nageleefd in de praktijk. Vervolgens worden de toegangseisen van ambachtsgilden in Europa beschreven. Deze eisen waren: het zijn van stadsburger, het betalen van toegangsgeld en het doen van een meesterproef.

In het tweede hoofdstuk wordt gekeken naar ambachtsgilden in de Lage Landen. Ogilvie meent dat de Lage Landen een uitzondering vormden en dus niet representatief waren voor het Europese beeld van gilden. Ze geeft daarvoor een aantal redenen zoals het feit dat gilden niet zoveel invloed zouden hebben gehad. Op deze stellingname valt het nodige af te dingen. In het toenmalige Gelre hadden gilden bijvoorbeeld relatief veel politieke invloed.

Het ontstaan van ambachtsgilden in de Lage Landen is bepaald door een aantal factoren, waaronder het beleid van het stadsbestuur in combinatie met de

economische situatie van een stad. Wanneer steden hun economie probeerden te beschermen door ambachtsgilden, zou dat erop kunnen wijzen dat de gilden buitenstaanders probeerden uit te sluiten. Het is dan interessant in hoeverre de juistheid van die hypothese is terug te zien in de toegangseisen. In paragraaf 2.4 wordt tenslotte een overzicht gegeven van de drempels die er waren om lid te worden van ambachtsgilden in de Lage Landen. Daarbij blijkt dat de drempels over het algemeen niet hoog waren. De belangrijkste beperking was het verkrijgen van stadsburgerschap aangezien dat in sommige steden niet mogelijk was voor bijvoorbeeld katholieken.

Hoofdstuk 3 beschrijft de geschiedenis van Rhenen en Tiel. In de tijd waarin de gilden werden ontstaan, stelde Rhenen in economisch opzicht niet veel voor. Dit blijkt onder andere uit een belastingaanslag uit 1746. 93 procent van de Rhenenaren vielen toen in de 4 laagste belastingklassen. In Rhenen zijn gilden tenslotte vermoedelijk opgericht om de economie te stimuleren.

Hoe was dat in Tiel? Net als Rhenen, was Tiel een stad die ten tijde van het bestaan van gilden economisch niet erg bloeide. Gilden werden waarschijnlijk opgericht omdat er genoeg mensen waren maar ook, net als in Rhenen ter bescherming van de plaatselijke nering. Ambachtslieden klaagden bij het stadsbestuur wanneer zij last hadden van concurrentie van buitenaf. Het stadsbestuur gaf vaak gehoor aan die klachten.

Wanneer de ambachtsgilden van Rhenen en Tiel met elkaar vergeleken worden vallen een aantal zaken op. Dit is beschreven in hoofdstuk 4. Allereerst zijn de toegangsgelden in beide plaatsen over een langere periode van minstens een aantal decennia gelijk gebleven. Bovendien waren de inschrijfgelden over het algemeen niet hoog. In Rhenen werd echter wel meer onderscheid gemaakt in toegangsgelden voor buitenstaanders, burgers en zonen van gildebreeders. Ook werden de toegangsgelden in Rhenen minder uitgesplitst in aparte bedragen voor bijvoorbeeld gildemeesters en betaalde men in Rhenen niet, zoals dat wel zo was in Tiel, in natura.

De toegangsgelden geven geen compleet beeld. Dat blijkt wanneer gekeken wordt naar de eis om burger te zijn van de stad. Dat was in Rhenen niet moeilijk. Voor zover bekend kon iedereen lid worden tegen een bedrag van 12 stuivers. In Tiel moest men iets meer betalen: 3 gulden. In Tiel werden echter ook katholieken niet toegelaten tot het burgerschap.

Wanneer Rhenen en Tiel vergeleken wordt met de bevindingen van steden zoals die beschreven zijn in de secundaire literatuur, valt op dat waarschijnlijk ook in Rhenen en Tiel gilden werden opgericht om de plaatselijke economie te beschermen. Dit ondanks het feit dat het algemene beeld van gilden in de Lage Landen – toename van gilden en bevolkingsgroei in de Gouden Eeuw – niet opgaat voor de genoemde steden. Werden daarom ook buitenstaanders belemmeringen opgeworpen om lid te worden? Dat is niet het geval. Ook voor buitenstaanders was het over het algemeen niet moeilijk om lid te worden van Tielse en Rhenense ambachtsgilden. De scriptie heeft in ieder geval duidelijk gemaakt

dat het van belang is om niet alleen naar gildebrieven te kijken maar ook naar de praktijk.

In deze scriptie zijn een aantal conclusies getrokken. Allereerst zijn de toegangsgelden in Rhenen en Tiel lager dan in andere steden van de Lage Landen. Ten tweede blijkt dat gilden in Rhenen relatief open waren en in Tiel wat minder. Ten derde hebben gilden waarschijnlijk weinig invloed gehad op de economische ontwikkeling van Rhenen en Tiel. Dit doet vermoeden dat ook Epsteins stellingname, dat de gilden in economisch opzicht een nuttige functie hadden niet algemeen geldend is. In de conclusie is tenslotte gekeken naar de mogelijkheid van vervolgonderzoek. Het is bijvoorbeeld interessant om te kijken hoe de gilderegels in de praktijk werkten. Waren er bijvoorbeeld veel buitenstaanders lid van gilden in Rhenen?

LITERATUURLIJST | Bronnen

PRIMAIRE BRONNEN

- Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, Wijk bij Duurstede, Archieven van het stadsbestuur van Rhenen 1337-1851 (T00152). Inventarisnummer:
 - 111A1, Gildebrief van het gilde te Rhenen, 1514, 1604 (afschriften, omslag) en Reg. 102.
 - 111B2, Gildebrief voor het St. Nicolaas- of Kramersgilde te Rhenen, 1641 (afschriften, omslag) en Reg. 134 x.
 - 111C2, Gildebrief voor het gilde te Rhenen, 1650 (afschriften, omslag) en Reg. 140 x.
 - 111D1, Gildebrief van het gilde te Rhenen, 1683, 1757 (afschriften, omslag) en Reg. 148 X en 173.
 - 111E1, Gildebrief voor het gilde te Rhenen, 1761. Reg. 174.
 - 447, Diverse transcripties van Rhenense charters en brieven aangetroffen in het Oud Archief van Rhenen.
- Regionaal Archief Rivierenland, Tiel, Archief van de stad Tiel, 1352-1812 (T0001). Inventarisnummer:
 - 94, "Politieboek der stad Tiel", opgemaakt in de 17de eeuw en voortgezet in de 18de eeuw.
 - 99, Gildebrieven, instructies, ordonnanties en eden.
 - 1798, Gildebrief voor het bakkersgild, vastgesteld door de magistraat, 1597. Online raadpleegbaar op de website van het RAR (<http://regionaalarchiefrivierenland.nl>).
- *Ordonnantie der stad Rhenen; Geordonneert ende gestatueert by der Keyserl. Mayesteyt, in 't Jaer ons Heeren M.D. XLV.* (Utrecht 1680).
- Archief Eemland, 'Stadsrechtorkonde (1344)
<http://www.archiefeemland.nl/topstuk?id=5557> (9 januari 2017).

SECUNDAIRE BRONNEN

- Combrink, J., *Rhenen; Van vestingstad tot grebbestad* (Zaltbommel 1981).
- Cox, J.C.M., 'Stad van de burgers; Rhenen verwerft stadsrechten in de dertiende eeuw', in: L. Bultje-van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen*, 68-77.
- Epstein, S.R., 'Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change in Preindustrial Europe', *The Journal of Economic History* 58 (1998) 3, 684-713.
- Epstein, S.R., 'Craft Guilds in the Pre-Modern Economy: A Discussion', *The Economic History Review* 61 (2008).

- Deys, H., A.J. de Jong en B.W. van Laar, 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners; Het pand van garage Van de Horst', *Oud Rhenen* 35 (2016) 2, 21-30.
- Deys, H., 'Rhenen op weg naar de hervorming; Geleidelijk afscheid van het katholicisme' in: L. Bultje-van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen*, 172-181.
- Goodin, R., 'Institutions and their design', in: R. Goodin (ed.), *The theory of institutional design* (Cambridge 1996)
- http://www.familieboers.eu/Amersfoort/stadsrecht_amersfoort_1259.aspx (9 januari 2017).
- Heiningen, H. van, *Versteend Verleden; Schetsen uit de historie van Tiel* (Tiel 1999).
- Iterson, W., *De stad Rhenen; De resultaten van een rechtshistorisch onderzoek* (Assen 1960).
- Lamoreaux, N.R., D. Raff en P. Temin, 'Beyond Markets and Hierarchies: Toward a New Synthesis of American Business History', *The American Historical Review* 108 (2003) 2, 404-433.
- Lis, C., en H. Soly (red.) *Werelden van verschil; Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997).
- Jong, A.J. de, 'De 'nieuwe' Stadsbrief van Rhenen uit 1403', *Oud Rhenen* 35 (2016) 2, 13-15.
- Jong, A.J. de, 'Gilden te Rhenen; Deel I – De ambachts- of beroepsgilden en de schutterij' *Oud Rhenen*, 29 (2010) 3, 30-49.
- Jong, A.J. de, 'Het Sint Cuneragilde en andere memories. Sociaal-religieuze gilden in Rhenen', in: L. Bultje- van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen* (Utrecht 2008) 142-151.
- Lourens, P. en J. Lucassen, 'Oprichting en ontwikkeling ambachtsgilden in Nederland (13de-19de eeuw)', in C. Lis en H. Soly (red.) *Werelden van verschil; Ambachtsgilden in de Lage Landen* (Brussel 1997) 43-77.
- Munck, B. de, en K. Davids (i.s.m. E. Burm), 'Beyond Exclusivism: Entrance Fees for Guilds in the Early Modern Low Countries, c. 1450-1800', in: K. Davids en B. de Munck (ed.), *Innovation and Creativity in Late Medieval and Early Modern European Cities* (Farnham 2014) 190-224.
- Ogilvie, S., 'Can We Rehabilitate the Guilds? A Sceptical Re-Appraisal' (2007).
- Ogilvie, S., 'Guilds, Efficiency, and Social Capital: evidence from German proto-industry', *Economic History Review* 57 (2004) 2, 286-333.

- Ogilvie, S., Rehabilitating the Guilds: A Reply, *The Economic History Review* 61 (2008) 1, 175-18.
- Ogilvie, S., 'The Economics of Guilds', *The Journal of Economic Perspectives* 28 (2014) 4, 169-192.
- Panhuysen, B., *Maatwerk; Kleermakers, naaisters, oudkleerkopers en de gilden (1500-1800)* (Den Haag 2000).
- Postema, H.J., *Nadere toegang op inv. nr. 111A1 uit het archief van het stadsbestuur van Rhenen, 1337-1851 (152)* (2017) (te vinden op de website van het RHC ZOU).
- Prak, M., 'Access to the trade – citizens, craft guild, and social and geographical mobility in early modern Europe' *The Economic History Review* (conceptversie).
- Prak, M., 'Corporatism and Social Models in the Low Countries', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 11 (2014) 2, 281-304.
- Prak, M., 'Craft Guilds in North-Western Europe (England, France, Low Countries)', (2006).
- Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, *Inventaris van de archieven van het stadsbestuur van Rhenen* (2014).
- Robeyns, I., 'De economie langs de morele meetlat', in: A. van Harskamp, G. Meynen, B. Siertsema (red), *Worden We Betere Mensen? Essays over Morele Vooruitgang* (Zoetermeer 2015).
- Schalk, R., 'From orphan to artisan: apprenticeship careers and contract enforcement in The Netherlands before and after guild abolition' *The Economic History Review* (conceptversie).
- Slokker, N., *Ruggengraat van de stedelijke samenleving; De rol van de gilden in de stad Utrecht, 1528-1818* (Utrecht 2009).
- Smit, E.J.Th.A.M.A., en H.J. Kers, *De geschiedenis van Tiel* (Tiel 2001).
- Smit, E. en H.J. Kers, *Kalendarium van Tiel* (Tiel 1993-2001). Daarvan deel VIb, VIIb en VIIc.
- Staal C., 'Die dwale van Sint Cunera; Wonderen met de wurgdoek', in: L. Bultje-van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen* (Utrecht 2008) 132-141.
- Strous, W.H., 'Rijk en arm in het Rhenen van 1747; Welstand en woonplek binnen de onmuurde stad', in : L. Bultje- van Dillen e.a. (red.) *Geschiedenis van Rhenen* (Utrecht 2008), 258-267.
- Tump, J., *Ambachtelijk geschoold; Haarlemse en Rotterdamse ambachtlieden en de circulatie van technische kennis, ca. 1400-1720* (Amsterdam 2012).

- Universiteit Utrecht, 'Focusgebieden', <https://www.uu.nl/onderzoek/profiel/focusgebieden> (geraadpleegd op 29 december 2016).
- Universiteit Utrecht, 'Strategische thema's', <https://www.uu.nl/onderzoek/profiel/strategische-themas> (geraadpleegd op 29 december 2016).
- Vogelzang, F., en H. Deys, *Geschiedenis en architectuur van Rhenen* (Zeist 2010).
- Vries, Jan de en Ad van der Woude, *The First Modern Economy; Success, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy, 1500-1800* (Cambridge 2011).
- Wallis, P., 'Apprenticeship and Training in Premodern England, *The Journal of Economic History* 68 (2008) 3, 832-861.
- Wallis, P., e.a. 'Barriers to Citizenship and Trades in Early Modern Europe', *International Review of Social History* 2015 (versie 1.0).
- Zanen, W., 'Uit de oude gildekisten van Rhenen', *Maandblad van Oud-Utrecht* 21 (1948) 7, 52-56.